

TÊKOŞER

HEJMAR 37

ÎLON 1987

TEKOŞER: KOVARA TEKÖŞER, YEKİTIYA KARKER O XWENDEKAREN KURD LI BELÇİKA

NAVNIŞAN: rue BONNEELS, 4 - 1030 BRUXELLES - BELGIQUE

TEL: 02/230.89.30

NAVNIŞANA POSTÊ: B.P. 33 - 1730 ZELLIK - BELGIQUE

BUHA: 50 F.B.

N° BANKE: 426-3144071-85 - K.B. - BELGIQUE

BERPIRSIYAR: M. Nezh YALÇIN

KOMİTA NIVİSKARIYÊ: Ahmed, Derwêş, Pervîn, Yalçin

N A V E R O K

CIVÎNEKE ÇAPE LI SER KURDISTANE	Pervîn	R. 3
REZIMANA KURDÎ (X), ZAYEND O JIMARNAV	CELADET BEDIR XAN û Roger LESCOT...	R. 4
HELBESTEN XWENDEVANAN	Sebrî BOTANÎ, Ahmed	R. 9
SE KURTEÇİROK	Şahîneh B. SOREKLÎ, Amed	R.10
DÎROKA KURDISTANE DI ANSIKLOPEDIYA ISLAMÊ DE (X), CIVAKA KURDÎ		R.14
EZIDI O ZERDEŞTÎ	TORÎ	R.19
WEŞANÊN TEKÖŞER		R.21
WENEYÊN ZAROKAN		R.24
XEBATA ME		R.26

S O M M A I R E

CONFERENCE DE PRESSE SUR LE KURDISTAN	Pervîn	P. 3
GRAMMAIRE KURDE (X), LE GENRE ET LE NOMBRE	Celadet BEDIR XAN et R. LESCOT	P. 4
POEMES DES LECTEURS	Sebrî BOTANÎ, Ahmed	P. 9
TROIS CONTES	Şahîneh B. SOREKLÎ, Amed	P.10
L'HISTOIRE DU KURDISTAN DANS L'ENCYCLOPÉDIE DE L'ISLAM (X), LA SOCIÉTÉ KURDE		P.14
LES YEZIDIS ET LE ZOROASTRISME	TORÎ	P.19
PUBLICATIONS DE TEKÖŞER		P.21
DESSINS D'ENFANTS		P.24
NOS ACTIVITÉS TRIMESTRIELLES		P.26

I N H O U D

PERSCONFERENTIE OVER KOERDISTAN	Pervîn	P. 3
KOERDISCHE GRAMMATICA (X), GESLACHT EN GETAL ...	Celadet BEDIR XAN en R. LESCOT..	P. 4
GEDICHTEN VAN LEZERS	Sebrî BOTANÎ, Ahmed	P. 9
KORTE VERHALEN (3)	Şahîneh B. SOREKLÎ, Amed	P.10
DE GESCHIEDENIS VAN KOERDISTAN IN DE ISLAMITISCHE ENCYCLOPÉDIE (X), DE KOERDISCHE MAATSCHAPPIJ		P.14
DE YEZIDI EN HET ZOROASTRISME	TORÎ	P.19
PUBLIKATIES VAN TEKÖŞER		P.21
TEKENINGEN VAN KINDEREN		P.24
ONZE ACTIVITEITEN		P.26

CIVÎNEKE ÇAPÊ LI SER KURDISTANÊ

Pervîn

Bi hinceta (munasebet) hovîtiya hikûmeta Iraqê li Kurdistana Iraqê, Lîga Navnetewî ya Parastina Maf û Rizgariya Gelan û sê komelên kurd: Têkoşer, K.S.S.E. (liqê Belçika) û Y.X.L.K.E. (liqê Belçika), di mêjuya (tarîx) 1.7.1987 de, li I.P.C. (International Press Centre) li Bruxelles, civîneke çapê pêk anî.

Di destpêkê de, Profesor François Rigaux serokê Lîgê, pêşgotinekê bi fransîzî û hollandî çêkir û tê de, weka ku emê li jêr bibînin, li ser rewş û mafên gelê kurd bi awakî giştî û bingehî peyivî. Paşê, her du nûnerên K.S.S.E. û Y.X.L.K.E. li ser kirinên hov ên hikûmeta Iraqê baş rawestiyên (li hejmar 26, rûpel 6 binêre) û alîkarî ji rêxistinên belçikî û navnetewî xwest. Di dawiyê de, me bersivên rojnamevan û beşdaran dan. Ji alîkî din jî, me dosyekê bi fransîzî û hollandî pêşkeşî wan kir. Rêxistinên belçikî yê giring piştgiriya me kir û soz da ku alîkariya me bikin.

Em li vê derê pêşgotina Prof. Rigaux bi kurtî werdigerînin kurdî:

"Ez xweşhatinê ji rojnamevanên ku vexwendina (dawetiye) beşdarbûna vê civîna çapê li ser pîrsa Kurdistanê pejirand (qebûl kir) hêvî dikim.

Bikaranîna (istimal) vê gotinê bixwe, Kurdistan, ji bo hinan gelek bigotûbêj tê yan ewê bê dîtin, ji bo ku gelê kurd ku ji hindikayî ve di nav pênc dewletan de perçekirî ye ji gelek sedsalan li ser zewiyekî (erd) dîrokî rûniştiye. Ev zewiyê dîrokî ku îro bi awakî sunî bi sînorên ku

encama (netîce) rewşa ku meriv divê navê wê bike "çara mêtîngêhî" ku ji parkirina imperatoriya osmanî re piştî 1918 hat dîtin, hatiye veqetandin. Ev zewî, min got, karî bû bi awakî rêkûpêk (mukemmel) di wê dema netewahiyan (cinsiyet) de, piştî 1918, dewleteke nuh, dewleteke ji aliyê coxrafi û dîrokî bicarek wekhev ava bike, lê ew bi awakî pîr sunî hat perçe kirin. Loma gotina Kurdistan, ku rastûrast rêzayê (mana) vê ramana (fîkr) zewiyekî û urf û adetên kurdî di nav sînorên dîrokî de dide, bi mebestî (bi qesdî) hatiye avêtin, bi hêzanî li welatên ku tê de îro gelên ku weka hindikayî tînin dîtin - weka Kurdan - hene. Li hin welatên din, bi hêzanî li Tirkîyê, heta hebûna hindikayîyeke kurdî jî nayê pejirandin. Hûn dizanin ku li Tirkîyê Kurd bi awakî fermî (resmî) "Tirkên çiyayî" tînin bi nav kirin, ji bo ku tu bîr (fîkr) li ser ramana gelê kurd bixwe nemîne.

Ji min hat xwestin ku ez serokatiya vê civînê bikim û ez wê bi dilxweşî dikim, ji bo ku ji nêzikî deh salan ez di Rêxistîna Navnetewî "Lelio Basso" ji bo Maf û Rizgariya Gelan de xebatê dikim. Me, di 1976 de, ango berê hinek ji deh salan bêtir, li Cezair Daxuyaniya Navnetewî ya Gelan dest nîşan da (tesbîr kir). Ev daxuyanî rastûrast tecrube dike ku ramanekê ku ji bo me bingehî ye, ya gelan, têxe nav cihana dewletan. Ez bawer dikim ku eger di nav pîr rewşên pelixandina mafên gelan li cihana îroyîn de rewşek hebe ku divê bala me bi awakî taybetî (xusûsî) bikişîne, ew bê gûman a gelê kurd e.

Déclaration Universelle des Droits des Peuples

Alger, juillet 1976

LIGUE INTERNATIONALE POUR LA DEFENSE DES DROITS DES PEUPLES

CONFERENCE DE PRESSE A L'I.P.C.: LA SITUATION ACTUELLE AU KURDISTAN

Intervention du Prof. F. RIGAUD

Je souhaite la bienvenue aux journalistes qui ont bien voulu accepter l'invitation de participer à cette conférence de presse sur le problème du Kurdistan. Déjà l'utilisation de ce mot, Kurdistan, est ou sera peut-être jugé par certains profondément polémique. En effet, le peuple kurde, dont la population est répartie sur au moins cinq états différents, occupe un territoire historique depuis de nombreux siècles, territoire historique qui est aujourd'hui artificiellement divisé par des frontières qui sont issues de ce qu'il faut bien appeler une solution coloniale donnée au partage de l'empire ottoman après 1918. Ce territoire, dis-je, aurait pu parfaitement constituer à cette époque des nationalités, après 1918, un état nouveau, un état parfaitement homogène, géographiquement, historiquement, mais qui a été, d'une façon tout à fait artificielle, découpé. Et alors le mot Kurdistan, qui précisément se réfère à cette idée d'un territoire, d'une tradition kurde dans les limites des frontières historiques, est soigneusement banni, notamment dans les pays qui connaissent aujourd'hui ce que certains reconnaissent être des minorités, Kurdes surtout. Certains autres, et c'est le cas notamment de la Turquie, ne reconnaissent même pas l'existence d'une minorité kurde. Vous savez qu'en Turquie l'expression officielle est d'appeler les Kurdes "les Turcs de montagne", précisément afin de bannir toute référence quelconque à la notion-même du peuple kurde.

On m'a demandé de présider cette conférence de presse et je le fais très volontiers parce que depuis une quinzaine d'années je m'occupe de la Fondation Internationale Lelio Basso pour le Droit et la Libération des Peuples. Nous avons, en 1976, il y a donc un peu plus de 10 ans, adopté à Alger la Déclaration Universelle des Peuples. Cette Déclaration tente précisément d'introduire dans l'univers purément étatique un concept qui nous paraît fondamental, c'est celui des peuples. Et je crois que si, parmi de nombreuses situations de violation des droits des peuples dans le monde contemporain, il y en a une qui doit particulièrement attirer notre attention, c'est certainement celle du peuple kurde.

R Ê Z Î M A N A K U R D Î

(Z a r a v ê K u r m a n c î)

- X -

Mîr Celadet BEDIR XAN û R. LESCOT (*)

Beşa duyemîn

MORFOLOJÎ (1)

1. CELEBÊN RÊZIMANÎ

ZAYEND Û JIMARNAV

88. Regezên (unsur) cihê yên takaneya (2) kurdî di du tofên (kom, grûp) pîrr cihê de beş dibin:

a) Gotinên guhêrbar

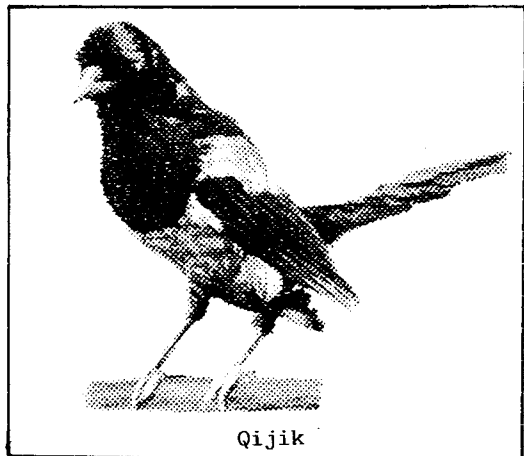
Ev gotinên ku dikarin parek, pêşkereke awayî yan pêşkereke kesîn bistînin. Di vê tofê de, nav û hemî gotinên ku weka nav bi kar tên, piraniya pronavan (zemîr), piraniya rengdêrên (sifet) pêşker, pîrskerî û nebinavkirî, lêker dikevin.

b) Gotinên neguhêrbar

Ev gotinên ku nikarin ne parek, ne tu celebeke pêşker, weka rengdêrên çilobûn û çawabûnê (eger ew weka nav bi kar neyên), hin rengdêrên pîrskerî û nebinavkirî, hoker (zarf) û gotinên ku cihê wan digirin, hin pronav, daçek (li, ji), gihanek (û, an) û hwd. bistînin.

89. Kurdî du zayendan (cins), nêr û mê, û du jimarnavan, yekejmar û gelejmar, nas dike. Cihêkirina zayend û jimarnavan ji bo her gotineke ku weka nav bi kar tê û ji bo piraniya pronav û rengdêrên ku dikevin nav tofa gotinên guhêrbar çêdibe (bend 88-a). Kesandina lêkeran li gora kesan û jimaran, ne li gora zayend, çêdibe.

Her ku gotinek di rewşa mutlaq de (bê guhertin) bimîne (li bend 98, nîşank I binêre), tutîşt di teşeya (şikl, awa) wê de, ji destpêkê, wê weka nêr yan mê, yekejmar yan gelejmar nîşan nade. Meriv nikare zayenda wê nas bike heta ku ew parekekê yan pêşkereke awayî nestîne. Ji aliyê xwe, jimarnav xuya nabe heta ku parekek, pêşkereke awayî ya yekejmar yan gelejmar (awayê têrkerî yan bangkirinê) tu nebe, yan jî heta ku pevhatina gotina netewandî bi lêkerekê yekejmar yan gelejmar re nebe (li bend 97 binêre).

Qijik

(*) Grammaire Kurde, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris 1970. Wergerandin, fransizî-kurdî: Pervîn.

(1) Morfolojî: Lêhûrnêrîna teşeya (şikl, awa) gotinan yan tofên (kom, grûp) gotinan.

(2) Takane: Tevayiya gotinên zimanekî.

Rêzkirina navan di van her du zayendan de li gora zagonên (qanûn) giştî diçe. Ev zagon bê ku rêzikên (qafde) mutlaq ava bikin, divên bèn lêhûrnêrîn. Em bi rêz li

zayenda gotinên ku kesên jîndar û ya gotinên ku ji bo tiştên nejîndar yan ramanên nenêrbarî (fîkrên mecazî) bi kar tên hûr binêrin.

Z A Y E N D

90. Zayenda gotinên ku kesên jîndar nîşan didin

Hemî nav û serenavên (navên kesan: Soro, Bêrivan....) ku kes û lawirên (heywan) nêr nîşan didin nêr in.

Nîşe: Mirov, bav, cotkar, rîspî, hesp, beran, nêrî, Soro.

Bi eynî awayî, hemî nav û serenavên ku kesên mê nîşan didin mê e.

Nîşe: Jin, dê, kebanî, çêlek, mehîn, mî, bizin, Rewşen.

NÎŞANK. Li ser zayenda serenavan, li dûrtir jî, bend 117, nîşank II binêre. Em ji nuha bîr bikin (bifikirin) ku hin navên ku rêzayê (mana) wan nêrbarî (konkrêt) ye dikarin di eynî zemanî de weka serenavên nêr û mê bi kar bèn. Wê çaxê, ew, bi awakî giştî, zayenda ku li bikaranîna wan a nuh tê distînin.

Nîşe: Baran, Keser, Şêr, Xem weka serenavên mêr û jin, ku zayenda ku li wan tê distînin, bi kar tên.

91. Weka ku hin nîşeyên benda buhurî nîşan didin, hin lawirên kedî (heywanên malî) yên eynî celebî navên wan ên cihê, li gora ku ew nêr yan mê bin, hene. Li gel vê qasê, piraniya lawiran, kedî û hov, bitenê navekî wan ê celebî, bê cihêkirina cinsî, heye. Wê gavê, ev gotin zayenda xwe ya taybetî (xusûsî) distîne.

Nîşe: Rovî (nêr), şêr (nêr), hirc (mê), qijik (mê).

Eger em bixwazin cinsê lawir dest nîşan bidin (tesbît bikin), em piştî navê celebê wî rengdêra nêr yan mê datînin.

Nîşe: Ker (nêr): kerê nêr, kera mê.

Hirc (mê): hircê nêr, hircê mê.

Kew (nêr): kewê nêr, kewa mê.

Kêvroşk (nêr): kêvroşkê nêr, kêvroşka mê.

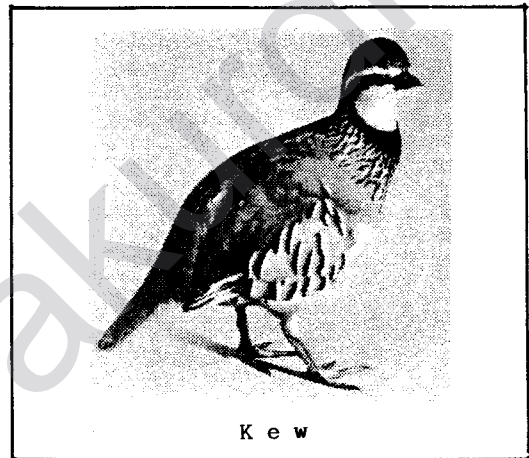
Carna dibe ku rengdêra ku cinsê lawir nîşan dide, lê bitenê ji bo celebên ku gelek caran tên gotin, weka pêşdaniya gotina celeb bi kar bê, û bi vî awayî gotineke hevedudanî çêdike.

Nîşe: Nêreker (kerê nêr), maker (kera mê).

Nêrekew (kewê nêr), mêkew (kewa mê)
(marî jî tê gotin).

Mange "çêlek" (mê).

Dêlegur "gura mê" (mê).

Em bala xwe bidin ku gotina "dêl" (di dêlegur de), di rata "cihê" tenha de, mêya her lawirekî ji celebê sehan (kûçik) nîşan dide. Bi eynî awayî, "mak" yan "mang" (di maker û mange de) di rêzayê "dê" de tê.

Meriv nikare cihêtiya cinsî bi ragihandina parek yan pêşkera awayî ya zayenda ku em dixwazin bi gotina celebî çêke, eger ev gotin avakirî be.

Nîşe: Ez li hespî (nêr) siwar bûm.

Ez li hespê (mê) siwar bûm.

Siwarê kerê ne tu siwar e (pêşgotî).

Di vê nîşeya dawîn de, eger me bixwesta ku em kerê nêr bêjin, meyê bigota "kerî".

NÎŞANK. Di babeta gotinên ku kesên jîndar ku zayenda wan dikare biguhere de, li bend 95-a binêre.

92. Zayenda gotinên ku tiştên ne jîndar nîşan didin

Sedema veqetandina gotinên vî celebî di her du zayendan de, bi awakî giştî, teşe yan damezrana (bi tirkî: yapi) tiştên ku tên nîşan dan yan ramanên ku tên pêşan dan,

weka ku listeyên jêrîn ewê wan nîşan bidin, e. Em dest nîşan didin ku rêzkirina ku me tecrube kir nikare xwe mutlaq iddia bike. Bikêrhatina wê bitenê ji bo dayîna nîşanên giştî ye. Em di bîra xwe de bihêlin ku gotinên mê ji yên nêr gelek bêtir in.

93. Gotinên nêr

- 1) Ji sedema wekheviya wan a rast, piraniya gotinên ku tiştên nêrbarî yên tûj yan bilind nîşan didin. Lê ev rêzik gelek istisnayên wê hene.
- 2) Navên jîmaran, ji derveyî (xeynî) "yek".
- 3) Gotin û serenavên ku herikîna avê nîşan didin.
- 4) Navên maddeyên xam û madenan.
- 5) Navên rengên ku weka nav (ne sifet) bi kar tên.
- 6) Piraniya gotinên ku maddeyên ku lawirên kedî didin (çêlek, mî, bizin), û hemî gotinên ku maddeyên şîrî nîşan didin. Bi awakî istisnâ, "hirî", "liva" (hîriya zirav) û "lorik" (şîrê tîrşbûyî) mê ne.

94. Gotinên mê

- 1) Ji sedema wekheviya wan weka ya jorîn (bend 93-1), piraniya gotinên ku tiştên hûr, qulkirî yan pan nîşan didin. Bi vî awayî, "zinar" nêr e, lê "lat" û "fers" (zinarê pan) mê ne.
- 2) Gotinên ku cihên rûniştinê nîşan didin. Istisna: Kon, xanî, axur, stewl (xaniyê hespan) nêr in.
- 3) En ku gengaziyên (wasite) rêveçûnê (erebe, trê...) nîşan didin. Heta nuha tu istisna ne hatiye dîtin.
- 4) Serenavên coxrafî (ên bajar, welat, çiya û hwd.). Istisna: Navên çeman (li bend 93-3 binêre).
- 5) Gotinên ku hertiştê ku di ezman de ye, yan ku jê dikeve, û yên ku piraniya diyarbûneyên (hadisên tebîî) hewayî nîşan didin. Lê "ezman" bixwe û "ba" nêr in.
- 6) Piraniya gotinên ku zeman û beşbûnên wî nîşan didin. Lê hin ji wan di hin zaravan de nêr in (li bend 95-d binêre).
- 7) Navên nexweşî, êş û birînan.
- 8) Navên xwarinên pijiyayî, ji derveyî "nan" û wekhevên wî, û "goşt".
- 9) Destgehên (alet) mûsîqî û yên buroyan.
- 10) Navên çekan. Heta nuha tu istisna di takaneya çekên biagir de ne hatiye dîtin. Lê, navên van çekên bêagir nêr in: Şûr, hiwêzî (gurz), şesperî (komeke çek), doqik (çêkê ku pê serê meriv tê şikandin), bivir, tevirzîn (bivirê bi du alî).

KURDISCHER GRAMMATIK

VON

Ferdinand Justi.

Sändig Reprint Verlag
Hans R Wohlwend
Schaan/Liechtenstein

- 11) Bi awakî giştî, hemî gotinên ku meriv nikare bi awakî mantiqî ji wan re zayendekê bide, lê ku weka nav bi kar tên: Navên tîpên alfabê, hoker, pronavên ku weka yên bêzayend ên hin zimanan in (bi fransîzî: neutre), û hwd.
 - 12) Bê istisna, hemî gotinên nenêrbarî ku bi ragihandina gotineke rayî (eslî) bi paşdaniyeke bi "î" tên ava kirin.
- Nîşe:** Mezinahî, spehîti, dirêjahî, mêranî, çamêrî, xizanî.

NÎŞANK. Dema ku rêzayê wan ê nêrbarî heye, navên bi "-î" dikarin nêr bin (li bend 81 binêre).

Nîşe: Belekî (nêr): lekeke berf.
Belekahtî (mê): sipî û reş bûn.
Karwanvanî (nêr): merivê ku karwanekê dikîşîne.
Karwanvanî (mê): di karwanekê de bûn

- 13) Hemî raderên (mesder) ku weka nav bi kar tên: Nalîn, mirin, dayîn, jîn, xwarin.

95. Gotinên ku zayenda wan diguhere

Ji derveyî yên ku li jor hatin nîşan dan (bend 91), emê nuha listeya gotinên ku zayenda wan diguhere, yan ku dikarin ji bo zayendekê din bi kar bên, bidin:

- a) Hin gotinên ku bi awakî giştî nêr in, ku dikarin bibin mê, eger kesê ku ew nîşan didin jin be.

Nîşe: Heval (nêr): hevala min (mê).

Dijmin (nêr): dijmina min (mê).

Dost (nêr): dosta min (mê).

Cîran (nêr): cîrana min (mê).

Mîr (nêr): mîra Botan (mê).

NÎŞANK. *Hin gotinên ku bi rêzayê nenêrbarî dî formulên edeb û terbiyê de bi kar tên û ku dikarin ji bo her du cinsan bi kar bên (weka qurban "mê", heyran "mê", semyan "hazret: mê", gorî "mê") tucar zayenda xwe naguherînin.*

b) Rengdêrên ku weka nav bi kar tên û ku dema ku nêrekî nîşan didin nêr in û dema ku mêyekê nîşan didin mê ne, weka "delal", dikarin her du zayendan bistînin.

Nîşe: Delala min, delalê min.

c) Hin gotinên ku zayenda wan bi guhertina rêzayê (mana) wan diguhere.

Nîşe: Mal (mê): xanî.

Mal (nêr): hebûn, milk.

Ben (mê): erdê çandinê yê bilind.

Ben (nêr): benê girêdanê.

Savar (nêr): ê xav.

Savar (mê): a pijiyayî (li bend 94-8 binêre).

Dar (mê): a ku hatiye çandin.

Dar (nêr): ê jêkirî.

Navên bi "-î" (li bend 94, nîşank binêre).

d) Gotinên ku di hin peyvikan de (bi awakî giştî li Rojhilatê) nêr in û di hinên din de (bi awakî giştî li Rojavayê) mê ne. Lê, zayenda wan di hundirê peyvikê bixwe de tucar naguhere. En giringtirin ev in:

Çax, wext, qeder û mixdar, sîng, kursî, balgih, xeber, tişt.

96. Zayenda gotinên hevedudanî û yên biyanî

Gotinên hevedudanî ku ji du gotinên ku zayendên wan cihê ne ava bûne zayenda ku li tişt yan kesê ku nîşan dide tê distînin.

Nîşe: Dotmam (mê): dot (keç) û mam (ap).

Qelemzirêç (mê): qelem (mê) û zirêç (risas) (nêr).

Bi eynî awayî, gotinên biyanî ku ketine nav kurdî zayenda ku mantiqê ku ev ziman dixwaze distînin.

Nîşe: Hemam (mê) (bi erebî nêr e).

Şimendifer (mê) (bi fransizî nêr e).

Trên (mê) (bi fransizî nêr e).

J I M A R N A V

97. Kurdî du jimarnavan cihê dike, yekejmar û gelejmar. Bi rêzika giştî, dema ku gotinek di rewşa mutlaq de dimîne, meriv ji destpêkê qet nizane kîjan ji her du jimarnavan bi kar hatiye.

1) Ji bo navan, jimarnav di van rewşan de xuya dibe:

a) Dema ku nav di rewşa mutlaq de (bê guhertin) dimînin (li bend 98 binêre) jimarnav bi pevhatina lêker (li bend 184 binêre) xuya dibin.

Nîşe: Mirov hat. Mirov hatin.

Min mirov kuşt. Min mirov kuştin.

b) Gava ku nav bi parekekê tên ragihandin, jimarnav bi teşeya vê parekê xuya dibin.

Nîşe: Mirovê xurt. Mirovên xurt.

c) Jimarnav bi pêşkerên awayî yên cihê xuya dibin.

Nîşe: Ez mirovî dibînim.

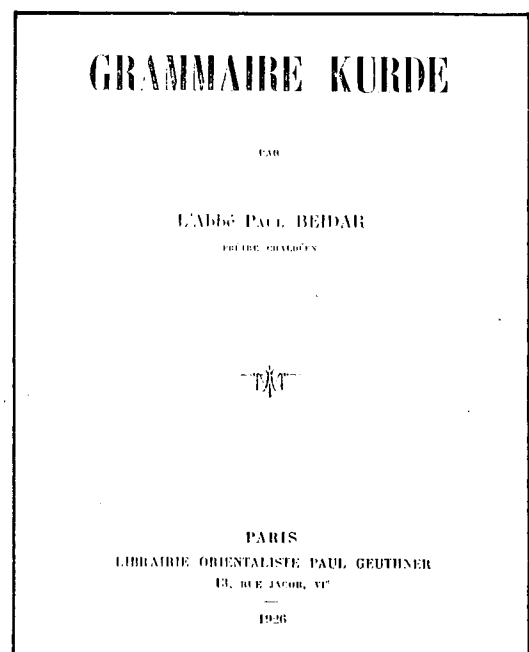
Ez mirovan dibînim.

Lo mirovo.

Gelî mirovan.

2) Hin pronavên kesîn teşeyên wan ên cihê ji bo yekejmar û gelejmar hene.

Nîşe: Ez, tu, em, hon (hûn).

Lê piraniya pronavan, gava ku di rewşa mutlaq de bin, eynî teşe ji bo her du jimarnavan dihêlin. Meriv di rewşên jêrîn de dizane ku ew yekejmar yan gelejmar in:

a) Bi pevhatina lêker.

Nîşe: Ew hat. Ew hatin.

b) Bi hebûna tewandinên awayî.

Nîşe: Ez wî dibînim. Ez wan dibînim.

Di dawiyê de, hin pronav bitenê bi awayê yek ji her du jimarnavan bi kar tên. Bi vî awayî, pronavê hevduftiyê, "hev", hergav gelejmar e, lê pronavê pirsiyarî "çi" hergav yekejmar dimîne.

3) Jimarnava rengdêran, eger ew guhêrbar yan neguhêrbar bin, bi pevhatina navê ku ew girêdayî wî ne xuya dibe.

Nîşe: Ev mirov hat.

Ez van mirovan dibînim.

Mirovekî xurt.

Mirovine xurt.

4) Lêker pêşkerên kesîn ku li gora rêzika pevhatinê diçin distînin.

Nîşe: Ez hatim. Em hatin.

NIŞANK: Gava ku emê li tewandin, pronav, rengdêr û lêkeran hûr binêrin, emê bi hûrî (bi tefsîl) li ser rêzikên pevhatinê vegeirin.

Pêşgotî: Dinya gulek e, bihin bike û wê bide hevalê xwe.

Dûmahî heye

B. NIKITINE

Où en est la Kurdologie?

Extrait degli "Annali" del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli
Volume IX - Dicembre 1936 - XV

S. I. E. M. - STABILIMENTO INDUSTRIE EDITORIALI MERIDIONALI - NAPOLI
Via S. Giovanni Maggiore Pignatelli, 3 - Telefono 24366

LONDON ORIENTAL SERIES · VOLUME 9

KURDISH DIALECT STUDIES

I

BY

D. N. MACKENZIE

Y. 39373 OOL OF ORIENTAL AND
AFRICAN STUDIES

9

HELBESTÊN XWENDE VANAN

Soz bit

Sebrî BOTANÎ
Ji devê M. GONEY

Soz bit! Sozê ne şkinim!
Her bimînim rastperwer!
Ger leşê min seranser
pirt-pirt bikin bi xencer!
Evîndarê gulê me
bi can û bîr û bawer!
Jana evîna gulê
girtiye can û ceger
Şox û şepal e gulê
Wan û Lacan û Pişder
Mistek ji axa gulê
na dim bi barek gewher!
Camek ji ava gulê
na dim bi gula kewser!
Teng û tarî dibînim,
ev êş derd û keder
Madem ji bo gulê ye
şîrîn e mîna şeker!
Ji mêj ve min hildaye
ev diroşmî sor û zer
Wek heval û hogiran
her dimînim derbeder!
Peyman didim her û her!
Ango ji rê ne çim der!
Rast rawestim li hember!
Heta di nav me mabin
Xwefiroş û dagîrker!

Li der

Ahmed

Şev hat
Zû zû reş ket,
Dîse bi gazinc
Bi derd û kul
Û qolinc

Mi bixêrhatin
Da şevê;

Dil diteqê,
Mêjî difurê,
Xwîn servedicê,
Betnêmi biçûk dimînê
Û dîse dikişînê dil:
Sebir û hisretê
Vê şevê ...

Çavê min li ezman dikevê
Stêrikek geş dibê,
Geş dibê

Diçirisînê
Di çavê mi de
Xeyalê min zêde dibin,
Zêde dibin;
Kêfxweş dibim
Vê kelîkê
Lê bi xwe dihisim:
Dîse dûrî welat
Û bê kesim işev jî;

Bi derdê ne kêmbûyû,
Barkirî bi gazinca,
Qehrê hê kûrbûyî,
Ji dê-bav û welat
Bi hisret mayî
Dîse şevê
Bi ser mi de girt!..

15-9-85

SÊ KURTEÇÎROK

H Ê V Î

Şahîne B. SOREKLÎ

Etar kete gund û li şûnbêderan, hevsar di dest de û kera du sandiq rakirî li dû, bang kir: "Evîn ha! Evîn ha! Evîna şêrîn heye, mizgîna dilan heye!". Û gundî li dora etêr civiyan, ji wî pirsîn û qîriyan: "Çi heye bi te re, etaro? Raber ke, te îroj çi haniye!". Û etêr bersîva gundiyan da, gotina berê ducar kir: "Evîna şêrîn heye, mizgîna dilan heye". Û pîran ji hêlekê de, zarokan ji ya din de; hinan bi çavan, yê din bi lepan sandiqên etêr velo kirin, serên xwe leqandin û şora etêr bawer ne kirin. Gundiyan li çavên hev niherîn, bi dilên sar paş ve kişiyên û etar di şûnê de hiştin, ew û kerê û sandiqên evînê.

"Evîn ha! Evîn ha!". Etêr dîsa bang kir, lê çi kir û çi ne kir, dengê wî kesek hişarî xwe ne kir. Etêr dîsa dil sar ne kir, destek da kêleka rûyê xwe û cardin bang kir: "Gundîno, werin, werine evînê! Li şûna şekirê kulorîn, xurmeyên kurmî û morikên camîn îroj min evîn bo we hanî û ez wê bi dravan nafroşim, ne dixwazim ceh û genim, ez wê bo we diyarî dikim". Lê dîsa bê kelk, kesek li etêr xwedî derneket. Û li ezmên ewrên dagirtî civiyan, bûn yek û ji wan berf bariya jêr û drêj nekir qefilî bedena etêr, lê gundiyan deriyên xwe di rûyê wî de girtin û girtî hiştin û kuste-pista wan dihat, digotin: "Dîn bûye etarê bêçare, dîn! Ma çawa di sandiqên wî de hebe evîn?!".

Etêr gund li dû xwe hişt, li bajêr ziviriya, lê ber têkevê dageriya merzelê wê û barê kera xwe li ser gorekê vala kir. Û bi rohilata roja li pêş re, kerê xwe da pê xwe, bir mezata bajêr û arzan frot. Ji wê rojê û şûn ve etêr etarî li şûn hişt û li nav taxên bajêr digeriya. Hin caran di quncikekî de piştî xwe dida dîwêr û bi seetan deng jê ne dihat der, xemgîn û dilşîn bayê sar di bêvnan re dikişand û di devê xwe re germ berdida û yekcaran jî dimeşiya, bang dikir û diqîriya, gazinc dikir ji merovan, yê ku bi bêjeyên froşên xurmeyên kurmî bawer dikin û tîyên xapandin, lê guh nadin dengê evînfroşekî dilbrîn.

Rojekê ji rojên biharê etar çû nav merzelê bajêr û li şûna wî li ser evîn rijandî geriya. Bi nişka ve çavên wî li gorekê ketin, ku li ser kulîlkeke sor rabûbû dîlanê, xwe li badikir û dilê etêr xwe bi dîtina gulê, bi şewqa roya nîsanê û bayê honik pirr şa kir û etar ber bi gorê beziya û kulîlka evîna xwe nas kir, ew kire navbera herdu lepên xwe û çel û çar caran paç kir, lê hilnekişand, ne ew qurçifand, ne jî jêkir.

Ji wê rojê û pê ve nema etar êdî giriya, ne jî ji qehra dilê xwe qîriya, ji lewra kesek mirî evîna wî kirî û guleke sor ji ber ve da wî. Etêr bi xwe re got: "Ez ê bijîm, ez ê bijîm; hê heye bo min hêvî, hê heye hêvî!".

Rojeke destpêka gulanê etar çû ser gorê û dît, ku gulek bûye duduyan; yek hebki çilmisiye, ya din hê li ser xwe ye û etêr ya tî, bê ku biêşîne, jêkir, av bi ser de reşand û di ber pêşîra xwe re kir. Du zarokên biçûk ew bi rê ve dîtin, rojbaşî li wî dan û li ber geriyan, ku ew wê kulîlkê bide wan û etêr gula xwe pêşkêşî wan kir û hersê bi hev re kenîyan, kenîyan û kenîyan û etêr bang kir, herdu mindalan lê vegerandin: "Evîn hê, evîna dilan! Kul û xeman dide hêlekê û şahiyê dike dilan!". Û etar bi rê ket, desmal di destekî de, destek jî li ser sêrî, bi stran û dilan domand rêya xwe. Hê hebû hêvî, hê hebû hêvî, hê hebû hêvî!

(IV-87)

MIRINA XEZALEKÊ

Şahîne B. SOREKLÎ

Bihar e, ro di kûraniya ezmên de pesna xwe didêye, şax û newal bi rengên cuda xemilîne, sapê gêni û cê li binê çongan e û hilma bayê honik bi bîna kulîlk û gîhayê Kurdistanê avis bûye.

Li paş gund keçeke gundî li ber şeş-heft berxan e, bi çoçikê xwe pîvok û kerengan li vir û wir ji erdê dixê der. Navê keçê Sosin e, ya ku ji panzdan dihere şanzdan e: Bejina wê wek şitla dareke sêvê ye; çavên wê reşbelek in, wek yên Xezalan in; lêvên wê sor in, di rengê gulê de ne; memikên wê guloberin, ne biçûk û ne mezin in, lê wek du henarên bajarê Riha ne; guliyan wê reş-moravîn in, li navê ne û di hindir dilê wê de hêlûna şahiyê xwe bi cih kiriye; Sosin stiraneke evîne pêşkêşî kewik û çivîkan dikê ye, bo dengê wê û wan bibin yek û goraniya rindî û xweşiyê bidin rojeke ji yên biharê. Ger bejin û balava wê ne wek ya nijada merovan bûya, te ê bigota, ev denga bê guman yê pêriyan e.

Ji hêla gund qilafetek xwe dilivîne û hêdî hêdî nêzikiyê li Sosinê dike. Çawa merov bi nêzîkbûna xwe dawiyê dide xwendina bulbilan, wisa jî nêzikiya xort dawiyê dide stirana Sosinê. "Dema te bi xêr be, Sosinê" dibêje xort, lê keçik li wî venagerîne. "Ez bi heyrane bejina te ya zirav bim, çelenga min. Ma haya te jê tune, ku dilê min ketiye te?! Ne ez êdî hiliyam". Dilê Sosinê dike gupe-gup û xwûna tamarên wê germ û beza dike; rûyê wê sor dibe, devê wê dikeve hev û ziman tê de lal dibe. Xort xwe digihîne wê, wek lawirekî hov bi çepe-lên wê digire, kaşe nav şitlên gêmî dike û li ser piştê davêje ser wan. Sosin ber xwe dide na de, lê ne dikare xwe ji lepên wî azad ke. Ezman dest pê dike li ber çavên wê pîlik pîlik bibe û dirêj nake, dest û lingên wê ji hêzê vala dibin. Pê dema ciwêre-vexwarinekê xort radibe ser xwe û berê xwe dide çolê. Sosin li ser sapên şikestî û xar ramediyayî dimîne; ew, çîlikên xwûna wê û hêstirên herdu çavan.

* * *

Çar meh derbas dibin, dema Sosin rojekê ji dayika xwe re dibêje: "Anê, bila Keko min bikuje". Dayik di şûna xwe de hişk dibe û çav di sêrî de disekinîn: "Wuşşş, ev çi gotin e, qîzê; ev çi zibil-belav-kinin e?!" Keçik çavên xwe berdide erdê, dev li hev

digere, lê ji dest tê der bibêje: "Yadê, min namûsa me di erdê da, ez bi du cana me" Sosin ne dixwaze û ne dikare ji van bêjeyan bêtir ji xwe derxe. "Hawar! Xwelî li serê min rebena Xwedê be...", dibêje dayik û hê gotina xwe kuta ne kiriye qîrîneke ne ji vê dunê ji wê tê der, dikeve xar, diherbîle. Sosin hê dixwaze tasek av wîne û rûyê dayka xwe şil bike, dema bavê wê xwe digihîne hindir û bi gihîştina wî re keç dibeze der, berxan dide pêş xwe û berê xwe dide çolê.

Du-sê seet derbas dibin, belkî bêtir. Sosin li ew roja, ku têde çîlikên xwûnê li ser zadê kesk nuqitîn vedigere û bi nişka ve li wê eyan dibe, çawa ew dike bibe qurbaneke bê amanc. Dilê wê, wek yê Xezaleke nexweş, hema bi zor xwûnê li tamaran belav dike.

* * *

Ro li nivê ezmên e, ba wenda bûye, berx diçêrine û şivana wan jî li ber wan di bêhêvîmayîna xwe de hiliyaye. Birayê Sosinê yê çarde salî xwe digihîne xûşka xwe. Ji hêlekê de dixwaze wê hilqetîne û xwûna wê vexwe, lê li milê din agir ketiye hindirê wî, çiku ew ji xûşka xwe zehf hez dike. Çar çav li hev mêze dikin û barana hêstiran dibarînin. Sosin xwe dide hev û dipeyive: "Bira, ez bi qurban! Şerm e merd bigirîn. Hêsrên xwe damale ûguh bide xweyînga xwe. Min şeref û namûsa malbat û eşîra me kir tev xweliya reş. Tu wê dabencê bide tenga min rebenê û metirse. Ez ji te naheydîm. Heyfa camêran bra! Ji yadê re bibêj", bila nan û xwê helal ke; bila bavo jî min af ke; di qedera min de wanî hatiye nivîsandin".

Qursîn diteqe; Sosin, wek Xezala brîn, li ser sapê gewr dikeve; ro li jor şerm dike; xuda stûyê xwe wek bêçaran xar dike; şeytan tiliyên xwe dike guhên xwe û direve; çivîk ji hêlûnan difirin; kêzik xwe di bin herriyê de vedişêrin; kaş û newal dengê dabencê paş ve vedigerînin; brayê Sosinê diqîre û dibeze, bê ku bizanibe ku de; û Sosina Kurd bi tenê dimîne, di nav golek xwûna sor û germ de. Di mirinê de jî lêvên wê yên delal kenekî şêrîn pêşkêşî hebûnê dikin.

Ji dilek xemgîn,

bo Sosinên gelê min pêşkêş e

BÎRNA MEYEK

Amed

"U'wêş, sibe ye. Xezala min, sibe ye, sibe ye. Çelenga min. Bila derdan serî xwe nedana serî kulan, Eyşa min, esmera min. U'wêş, sibe ye, bila derdan serî xwe nedana serî kulan, xezala min...".

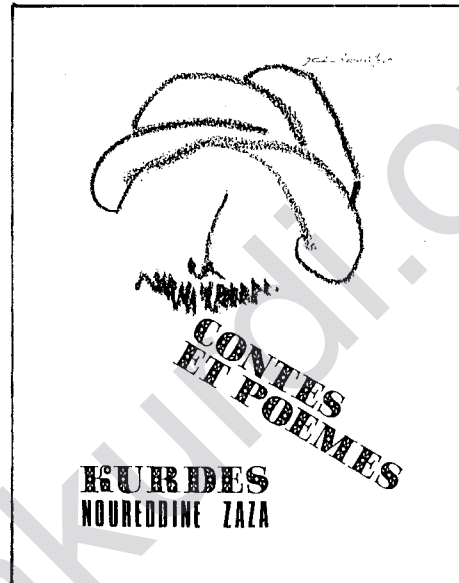
Sibeh bû, xwe xisti bû nav nivînan û ji nav derketi bû, çî bû zerahiya sibehe (1) nuh lêdixist. Serê xwe di ber strana "Eyşa Ibê" (2) re wer dihejand ku dinya ronik hemî di pêş çavên wî re diçû û dihat. Geh gurrîzî di canê wî re diçûn, geh hêrsa canê wî radibû û hildihat. Guhên xwe dida wê stranê, digot û tew dikir (3): "Omerê Cemlo (4), gorbihîştê welatperwer, stranbêjiya te ya delal, xurtiya dengê te yî mîna zêngil, şêrîniya stranên te yên kevn, Eyşa Ibê, xezala te, a me tevan, qedera wê ya reş, derdên me yên niha û yên peyda dibin hemî xwe dane û xwe didine ser kulên berê.... mala me danî, konê me pêça... Tew-Tew! stranbêjê Cûmî (5)...".

Roj bi bejnemêrekê (6) hilat. Bi wan bîran, ji nav ciyên xwe derket, û berê xwe da dibistanê. Li wir, hên xweş-bêşiya şagirtan nekiribû, serkarê dibistanê kaxeza derkirina wî ji hînkirinê, di bin navê "bive (tehlîke) ye ji aliyê parastina dewletê de" da dest wî. Helbet, Mergo ji biryara segên zordest veciniqî, piştî xwe da dibistanê, pêsîra xwe da bajêr û hate mal. Pêna ku nêzîkî li mal kir, biraziyê wî, Hoşeng, berve wî bezî:

- Hê! İro apo zû ji mektebê (6) hat....

Biraziyê xwe berhembêz kir, hilgirt, destê xwe di pêrçema (7) wî re bir, nêrîne-ke kûr di çavê zarokê bêguneh de xwend, bi germiya canê xwe ew radimûsa, û bi xwe re bire hundir:

- Hoşeng, kurê min, hele ji apê xwe re çêra Newrozê bike...

- Apo, wexta em çûnî, e'skera kincên min, bi rê ve, li Newrozê, ji min şiqitandin, û ez tazî kirim.

- Tu tirsiyayî, canê min?

- Na, ez netirsîm, lê li bavo xistin û digotin: Çima te kincên kesk, sor û zer li biçikên xwe kirine...

- Erê, canê min, niha wiha ye. Şêrînê min, mera kincan li zarokan dike ku şa bibin û mera pê şa bibe. Wekîdinê zordarên vî welatî şabûnê ji rûyê we yê sipî - ne mîna yê wan ê reş û tevî têdayî - direvî-nîn.... kurê min dengê lêketina derî hat. Li vir be, ez herim, binêrim ka kî ye.

Sê kûçikan bi kilaşînkovên xwe ve li ber derî vegevistibûn. Mergo hema bi şimikan (8) ve xistine Land-Roverê û bi xwe re birin.

(1) Zerahiya sibê: gava dinya nuh zer dibe, ango, ron dike.

(2) 'Eyşa Ibê': straneke Kurdî kevnê, ji stranên folklorî.

(3) Tew dike: mîna ku bêjî: bijî, erê, wilo ye, a te raste...

(4) Omerê Cemlo: stranbêjekî Kurde. Berî çend sala çûye ser heqiya xwe. Ji stranên wî: Dewrêşê Evdî, Eyşa Ibê, Bêmal, Welat û ên dinê.

(5) Cûm: deşteke, li başûrê Çiyayê Kurmênc dikeve.

(6) Bejnemêrek: bi qande bejna mêrekî.

(7) Mekteb: Erebiye; dibistan.

(8) Şimik: ton solin, a sivikin, di mal de têne pê kirin.

- Hey kûçikbav! tu diçî Newrozê, ne!? Emê niha pêşe te bikin Newroz çiyê! Win dixwazin doza Kurdistanekê li vir bikin? Çi ne ev kincên kesek, sor û zer ku win li zarên xwe dikine? Win bawer dikin em li vê derê li ber kerane. Em dizanin tu di kîjan partiyê de yî û tu çî karî dikî. Emê niha heqê te bidine te. Here oda dinê!

Mergo, di odê de, nexwest ji xwe bipirse: Çima ev sitemên hanê yên bê guneh li ser serê Kurdan pêk tên? an ne çîma? Tenê destê xwe kire bin heniya xwe û kûr rama. Di serê xwe de, ji vî serê dinyayê ra (9) serê dinê, da hev û ponijî. Faris, canemergê ku bi destê faşîstên Iraqê hatî kuştin - 1985, aniye bîra xwe dema ku ji wî re digot:

- M. ez apê te me, law. Em dizanin gelek karwanên canemergan dê qelengê Eyşa Îbê, Xezala Rohilat, bidin.

Hên Mergo di van bîranînên xwe yên şêrîn de bû, segan dev avêtinê:

- Kurê kûçikan. Virde were: Xwe tazî bike. Nabe tiştêk li te hebe. Bi carekê xwe şîlf-tazî bike! Emê niha Newroza te û a merivê we, Berzanî, pêşe te bikin. (Seg nizane Kurdîti çî ye. Tenê navê Berzanî bihîstiyê).

Ne ewqasî girînge ku mirov lêdan, îşkencekirin, elektrîk kirin, û êşandinê hewal de çînkî ev jiyaneke rojane ye ji (9) Tebat: sebr, aram.
(10) Ra: ta, heta, heya.

hemî welatparêzên vê stêrkê re; ango, ji stêrkparêzan re. Tenê pirsê tarî ku ji aliyê zordestên perçê Roava de ji Mergo dihate pirsîn ev bû: "Tu Kurd-Erebî an Ereb-Kurdî?!"

Ev pirsê jorîn a 'ewravî' nahêle ku ev kurteçîroka bîrnameyî bi kutahî bihêt.

Berra wê pirsê di Civata Neteweyên Yekgirtî (U.N.) de hate rêxistin. Mixabin endamekî berpirsiyar ji bo gelê Kurd, ku hejmara wî bêtirî devedevî 20 milyoni ye, tine bû ku bersiva wê pirsê li nav çavên wan xîne; çavên ku xwe kirine neditine di serên wan de beq bike. Berpirsiyarên NATO tiliyên xwe hildan û gotin:

- "Ev pirsê ji koka xwe de a kêma e. Divê ew wiha be: Tu Kurd-Tirk-Faris-Erebî an Ereb-Faris-Tirk-Kurdî?"

Di vê lîstikê de, jinika endam a berpirsiyar a Amerîka ji nav hemiyar tebata (10) bersivandinê pê neket, got: "O.K. em vîto datînin ser perçê yekem ji wê pirsê û em bi perçê duwem re ne, vê gavê".

Haya Mergo yê ku di zîndana tekane de tine bû ku pirsê ji wî hatî kirin hêj dirêj, pan û girêkî bûye. Li ser çoçka rûniştî bû, piştê xwe da bû dîwarê zîndanê yê sar, pêsîra xwe da bû deriyê wê yê hesinî û dilorand:

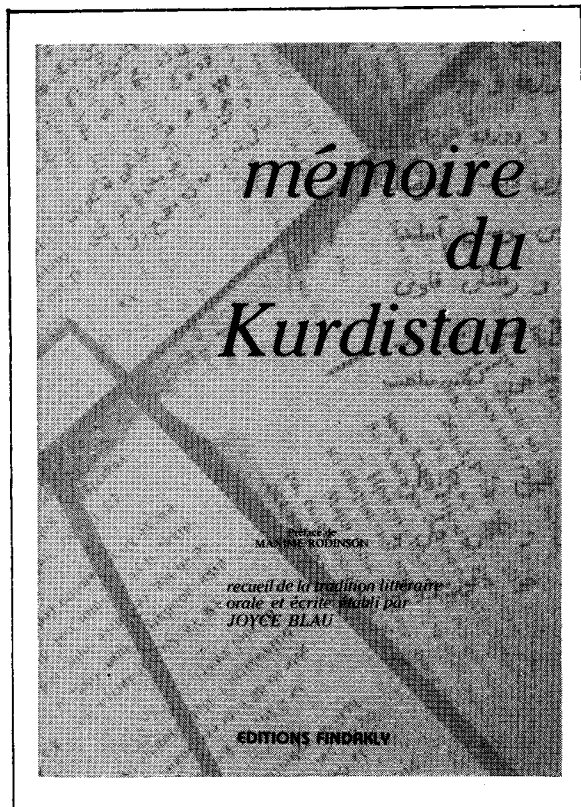
- "Erê, U'wêş, sibeye, bila derdan serî xwe nedana serî kulan".

EMIR KAMURAN A. BEDIR-KHAN

LE CALVAIRE
DU
KURDISTAN

VERS FRANÇAIS
D'UN
POÈTE KURDE

PARIS

DÎROKA KU RDÎSTANÊ DÎ

- X -

IV- Civaka kurdî

Jîna civakî û aborî ya Kurdistanê baş damezrandî ye. Eger hîn beşeke piçûk ji gelê kurd jîna koçeriyê dijî, piraniya wî ya mezin îcar di gelek gundan de gawastî (ne koçer) ye, lê "hîn îro jî, li gundan, civaka kurdî bi hêzanî êlî ye" (Edmonds, 12), û ew li ba koçeran jî ewha ye. Lê li gundên neêlî, pêkanîna tofê (kom, grûp)

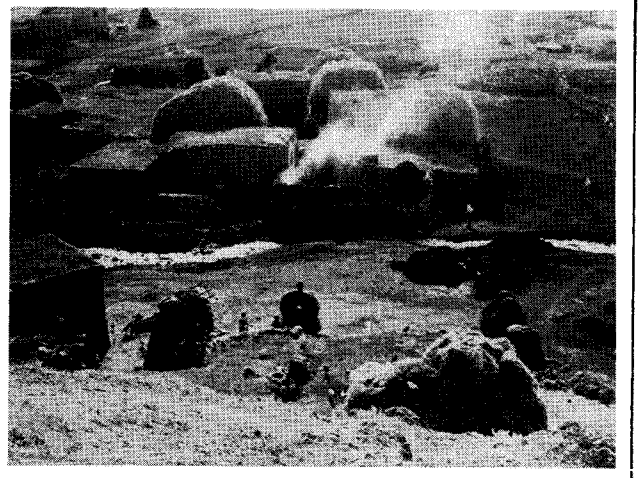
di bin kartêkirina (tesîr) sazendeya (idarret) hikûmet, axa û şêxan de ye. Ev yek hîn guhertinan tîne damezranên bingehî ku îro gelek pêş ve diçin, di civaka kurdî de: Malbat, êl (eşîr), zewî (erd), ku emê di destpêkê de li wan hûr binêrin, berê ku em kartêkirina olî (dînî) li ser wan bibînin; paşê emê adetên civakî ku girêdayî wan in nîşan bidin.

A- DAMEZARANÊN BINGEHÎ YÊN CIVAKA KURDÎ

1- Malbata kurdî

Malbata kurdî ya xwederî (tebîî) ji hucre yan hêlîneke ku ji bav, dê û zarokan pêk hatiye ava bûye. Ev hucre, ku li ser zewacê ava bûye, bi awakî giştî yekjinî ye û ne patriyarkal (di bin destê bav de) e. Zewac bingehî ye. Li Kurdistanê ne law û ne keçên nezewicî hene. Ango, ne bêzewacî ne jî hezkirina serbest heye. Qehbikî li bajarên piçûk ên kurdî yên Iraq û Iranê tu neye. Zina hema tu neye, ji bo ku gelek bitehlike ye. Cuhana zû dizewicin: Law 20 salî û keç 12 salî. Lê li bajarên û ji gava ku cuhanên kurd xwendina xwe dirêj dikin, zewac derengtir dibe. Gelek caran pismam û dotmam bi hev re dizewicin. Pismamê nêzîk bêtir tê xwestin û mafên wî li ser dotmama wî hene. Ev yek gelek aliyên wê yên baş hene, ji bo ku bavê bûkê xwarziyê xwe, ku çêtir dikare keça wî biparêze, baştir nas dike. Bi ser de jî, di dema şerrên êlî de, bi hêzanî ji berê, ev yek tîfingeke din dianî; û bi eynî awayî qelen kêmtir dibe. Ji bo ku dev ji dotmama xwe berde, ewê pismamê nêzîk buhayê wê berdanê bixwaze, yan jî ew dikare keçikê birevîne yan jî wê û merivên wê bikuje (Daghestani, 22-3). Ango revandin, tevî tehlikên wê, ne nenaskirî ye ('Akrawî, 130; Daghestani,

17). Zewac dikare bi berdêlî jî bibe (Avdal 222; Daghestani, 3). Di vê rewşê de, qelen nayê xwestin, bitenê mesrefên dawetê dimînin. Zewac dikare di nav kesên ku qet ne merivên hev in bibe, lê çêtir e ku ji eynî

gundî yan êlê be, anga zewac hergav di nav eynî tofê, bi awakî fireh, de dibe. Barth (61) karî bû bibîne ku zewacên pismam û dotmaman di nav gelheyên êlî de (57%) ji yên ne êlî (17%) gelek bêtir in. Loma,

(*) Encyclopédie de l'Islam, 1981, Parîs. Wergerandin, fransizî-kurdî: Pervîn.

giring e ku girêdanên malbatan û navê wan baş bîn zanîn (li nexşa malbatîyê: Leach, 63; Barth, 31; Hansen, 116 binêre). Li ba yezîdiyan û Ehlê Heq, zewaca nêzîk di nav hin malbatan de icbarî ye (Avdal; Mokrî, 44). Qelen, ji derveyî rewşên ku li jor hatin gotin, li herderî icbarî ye (Daghestani, 28; Leach, 44-45; Hansen, 123-4) û ew ji aliyê kesên ku wê dixwazin ne hergav weka firotin, weka ku li Ewropa zêde tê gotin, tê dîtin. Di vajayê (eks) vava de, ew wê weka nirxdana (teqdir) buhayê (qîmet) xwe dibînin. Ev qelen, ku li gora navçeyan û bi hêzanî li gora rewşa civakî ya malbatê diguhere, bi maddeyên tebîî (ne bi pere) tê dayîn: Lawir (heywan), zewî, aş û hwd., yan bi pere. Ev yek pirr diguhere û carna dikare xwazgîn bê hêvî bihêle. Li gel rexnan (krîtîk), heta li ba Kurdên Sovyêtistanê, ev adet biçarek hunda ne bû. Li ser vê babetê, li hin helbestên ku di Mesriq, 1958 de hatine wergerandin binêre. Qîzbûna keça cuhan berê zewacê divê bê gûman be, û isbata wê divê di şeva dawetê de bê nîşan dan û ji hindikayî ve salekê bê hiştin (Nikitine, 109, 115; Hansen, 133-4; Mokrî, 68). Zewaca pirjinî jî li ba Kurdên misilman û yezîdî heye. Pirjiniya ufuqî yan a eynî demê ji berê û heta di sedsala XIXmîn de jî gelek caran dibû. Serokên êlan hergav bi çar jinên şer'î ku qur'an destûr (izin) daye têr ne dibûn. Ibrahîm Paşa, avakerê Suleymaniyê, çil jinên wî hebûn (Campanile, 107); Bedir Xanê mezin 14 jin û 99 zarokên wî hebûn. Di mirina wî de, jê re 21 law û 21 keç mabûn. Ev adetên han derbas bûn. Ji berê, pirjinî nîşana dewlemendî û hêzbûnê bû; îro ew carna pêwistiyeke aborî (iqtisadî) ye. Meriv hîn wê di civaka bajarî ya kêr xwenda de dibîne (Hansen, 138), lê di civaka gundî de jî (Barth, 25). Li gel vê qasê, li cihê ku meriv rastî wê bê, ew ji 2% li Çiyayê Kurdan (Daghestani, 79), 4% li Iraqê (Barth, 24) derbas nabe, û qet ji du jinan bêtir tu neye. Di navbera xwe de, ew ji hevdu re hewî dibêjin. Li Tirkîyê û li ba Kurdên sovyêtî pirjinî li gora zagona (qanûn) medenî qedexe ye. Lê hîn pirjiniya şaqullî yan a dûhev heye, bi saya berdan yan avêtinê, ji bo ku eger mêr bitenê sê caran bi "telaq" sond bixwe, ew dikare jineke ku ew nema jê hez dike bavêje û bi yeke din re bizewice. Bi vî awayî, Şêx Şadala, di 70 saliya xwe de, 19 caran zewicî bû (Hansen, 138), û bi eynî awayî Ibrahîmê pîr, axayê Dizafî (Hay, 43). Jin dikare ji sedema nekarîna anîna zarokan

yan zarokên nêr jî bê avêtin. Di vê rewşê de, ew dikare li ba mêrê xwe bimîne. Eger ew ji bo sedemên din bê avêtin, ew vedigere ba bavê xwe û bextê (şans) wê ya zewaceke nuh kêr e. Jina ku bi zina, yan bitenê bi gûmana zina, bisûc e, ne bitenê tê avêtin, lê dikare ji aliyê bavê xwe bixwe, yan birayê xwe, yan yek ji merivên xwe bê kuştin. Zarokên jina qewirandî li ba bavê xwe dimînin. Bî (jina ku mêrê wê miriye) li mala bav yan birayê mêrê xwe dimîne (Barth, 29). Markirina jina birayê xwe piştî mirina wî carna û hema li herderî çêdibe (Daghestani, 99; Avdal, 221; Barth, 29; Edmonds, 348; Hansen, 136), ne ji bo ku ew zagonek e, lê adet e. Di malbata kurdî de, destelata (iqtidar) mezin di destê mêr de ye, lê jin jî gotina wê heye. Li ser rewşa jin û mêr, Mme Hansen (117) dibêje ku rewşa jin li gundên piçûk ji ya mêr nizmtir e, li ba aristokrasiya gundî û li civaka bajarî ya xwenda weka ya wî ye, lê li civaka bajarî ya ne xwenda ji ya mêr bilindtir e. Eger xwestina zarokên nêr ne hergav ji ya keçan bêtir be jî, çêbûna zarokan hergav daxwaziyeke mezin e. Zarok pirr in lê piraniya wan bi nexweşiyên zarokan ên dijwar dimirin. Muamela zarokan hergav baş e, lê bê delaliya zêde, ji bo ku jîn hişk e. Navê wan ji zabûnê, û bi awakî giştî ji aliyê jinan (Nikitine, 106) û carna ji aliyê mellê (Barth, 112; Hansen, 108), tê danîn. Ev nav piraniya caran ê şexsiyeteke islamî, qehremanekî dîrokî yan ê efsaneke netewî, ê rewîştên (exlaq) baş ku meriv dixwaze ku nuh-za xwediyê wan be, yan navê gul, meywe (fêkî), lawirekî ku herkes rewîştên wî baş dibîne ye.

Teşeyên (şikl, awa) hezkirinê yê navan gelek hene. Hin nav di eynî zemanî de nîşana "o" ya nêr û ya "ê" ya mê ya wan heye. Lê, tişteke ecêb, teşeyên nêr ji bo bangkirina kesên ne resen (esîl), lê teşeyên mê ji bo şexsiyetên ku ji zabûnê resen in tên bi kar anîn (Celadet Bedir Xan, Grammaire, 98). Li ser nav, piçûker, sernav, li Edmonds, 42 binêre.

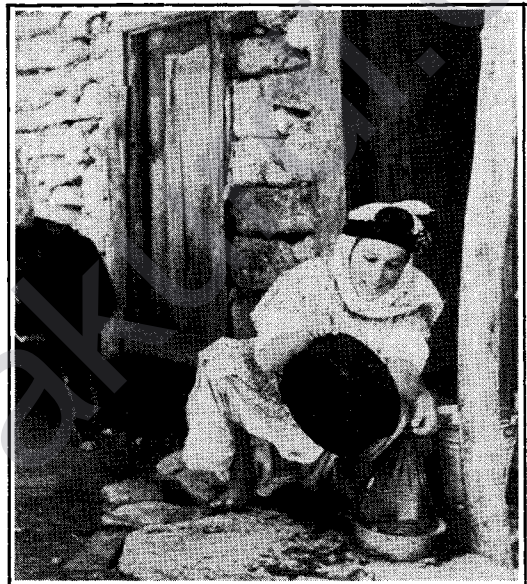
Sunnet çend rojan piştî zabûnê tê kirin, yan ji aliyê sunnetkerekî taybetî yan jî ji aliyê berberekî besît (Barth, 112; Nikitine, 106). Li hin cihan, ev merasîm derengtir çêdibe, gava ku zarok dibe 5 yan 7 salî, û gelek caran çend zarok bi hev re tînin sunnet kirin. Serok yan mezinê ku lawê wî divê bê sunnet kirin cêjneke piçûk pêk tîne û ji malbatên agahdar re xwarinekê pêşkeş dike (Barth, 112).

2- Pêkhatina Êlî

a) Nexşa Êlên Kurdî

Regezêkî (unsur) bingehî yê civaka kurdî bê gûman êl e. Îro di destê me de navên hemî Êlên kurdî hene. Hîn di 1826 de Lerch jimareke baş a Kurdên Tirkîyê (63-87), ên zewiyên rûsî (88-9) û yê zewiyên farisî (92-121) derxisti bû. Jaba (1860) hin jimarên dest nîşan da bûn (1-8 ji metnê kurdî). Nexşeke cihê rûniştina wan li Piştî-Qefqasyê, li Tiflîsê, ji aliyê E. Kondratenko (1896) û Col. Kartsev (1897) hati bû weşandin. Di 1908 de, Mark Sykes navên 305 Êlên kurdî yê imperatoriya osmanî derxisti bûn, û G. R. Driver (1919), gava ku lîsteke ji ya Sykes cihê çêkir, Êlên kurdî yê Kurdistanê Başûr (Iraq) û yê ku li derveyî Kurdistanê ku piştî Şerrê Mezin hat dest nîşan dan ma bûn ragihandin wê lîstê (19-74). Lê bûyerên rêzanî (siyasî) yê cihê ku ji wê demê çêbûn gelek guhertinan di beşbûn û rewşa Êlên kurdî de anîn. Di weşana kurdî ya pirtûka xwe "Dîroka Kurdistanê" (1931) de, M. Zekî nexşeke giştî ya hemî Êlan çêkir (319-398, wergerandina erebî "1939" 373-468, tevî xarite). Êlên kurdî yê Sûriyê ji aliyê sazandeyên fransîzî yê Rojhilatê di 1930 de (beşa 5mîn, 137-190), û bi awakî paktir û hûrtir, ji aliyê P. Rondot, di 1939 de hatin jimartin. Lîsteyên Êlên kurdî yê Iraqê (N° 66, 14 Çile 1946) û Iranê (N° 68, 4 Sebata 1946) ku bi kurdî di Roja Nû de hatine weşandin baş bi kar nayên ji bo ku, bi hêzanî jimarên wan, ne pirr vekirî ne. M. Mokrî, bi farisî, li ser Êlên Sencabî yê Iranê agahdarî da (1946), û A. 'Azzawî bi erebî (1947) lêhûrnêrineke gelek baş li ser Êlên kurdî yê Iraqê (27-222) çêkir. Lîsteyên baş a Êl û bin-Êlên Iraqê, ên Kurdistanê Bakur (18-27) û Kurdistanê Başûr (45-51) ji aliyê H. Field di Anthrology of Iraq (1953) de, tevî giringiya wan a jimarî,

navên serok û cihên wan, ji me re hatiye dayîn. Lê bi rastî, ev zanîn berê yê ku 'Azzawî da bûn in. Meriv, bi farisî, navên 4.900 Êlan di Merdûx (1953), I, 75-119, de û Lêhûrnêrineke dirêj li ser Êlên Sanandajê (II, 10-48) dibîne. Di dawiyê de, B. Karabuda, di heşt kartonan de, rata (cih) Êl û bavekên (Êlên piçûk) kurdî yê Tirkîyê di wilayetên Urfa, Mardin, Diyarbekir, Siirt, Bitlîs, Mûş, Wan û Hakkarî de, û, li gora rewşan di qezayên sînorî yê Sûriyê, Iraq û Iranê de, pêşkeş dike. Eger em werin Êlên yezîdî, ew, bi rêza (dor) xwe, ji aliyê A. 'Azzawî di 1953 (90-110) de hatin jimartin û cihê wan hat dest nîşan dan, û bi taybetî yê Sincar û Çiyayê Kurdistanê ji aliyê R. Lescot (1938), 251-61.

Giringiya vê tablo û lîsta fireh bi hêzanî ev e ku ew navnetewîbûna diyarbûneya (hadîsa tebîî) Êlî di dîrok û jîna gelê kurd de nîşan dide. Bi taybetî, em li ser van Êlên cihê ranawestî. Berhema (eser) sereke Şerefname (1596) dimîne. Gelek zanînen dîrokî û êtnografîk di berhemên cihê yê Soane (1912-26), Longrigg (1925), Leach (1940), Nikitine (1956), Barth (1953), Edmonds (1957) de hene. Lêhûrnêrineke mukemmel a Êl, bavek û gundên yezîdî, tevî stasîstîkan, ji me re ji aliyê S. Damlûcî (1949), di berhema xwe ya li ser Yezîdiyan de, bi erebî (224-60), hatiye dayîn.

b) Ela kurdî û regezên wê

"Ela kurdî civakeke yan tevayîyeke civakên ku ji bo parastina endamên xwe dijî êrîşêke derveyî û ji bo hiştina adetên nijadî yê kevn û awayê jîne dijî ye" (Hay 65). Rast e ku welatekî çiyayî, weka Kurdistanê, ferzend (firsek) dide bişkiwbûna tofên kêr zêde girtî û li ser xwe pêçayî, weka ku Êl di destpêkê de dikare bibe. Li gel ku ew weka her tofeke mirovî ku ji dendika malbatê ava dibe hatiye

damezrandin, çewt e ku meriv bawer bike ku êla kurdî malbateke firehbûyî ye, hinek weka ku Tewrat li ser donzdeh êlên Israîlê dipeyive (F. Millingen, 284). Bi rastî, civakzanên kurd ên nûjen dijî vî awayê dîtîne ne. Eger hestiyê piştî êla erebî (qebîle) girêdana malbatî be (neseb), li ba Kurdan ew **zewî** ye, ango navçeya ku hemî tê de rûdinên û ku di bin destê tofê de ye (Khosbak, 68; 'Akrawî, 18). Lê, civakzanên ewrupî ku li pêkanîna êlî li ba Kurdan hûr nêrîne (Leach, 1940; Barth, 1953; W.L.E., 1956) cihêtiyan ji alîkî li ba koçeran û ji alîkî din li ba **gawastiyan** dîtine. Bi vî awayî, Barth li pêkanîna rêzanî ya Cafan, federasyoneke xurt a êlan, ku hema heta demeke nêzîk bi tevayî koçer bû (34-44 û wêne N° 3), li pêkanîna rêzanî li ba Hamawendan (45-9 û wêne N° 4 û 5) ku tê de abor li ser hatina çandinê (zira-et) ava bûye û ku tê de regezên ne koçer tev li hev dibin, û di dawiyê de li ser pêkanîna damezrana rêzanî ya Babanan, malbateke mîrî (60-66 û wêne N° 6) hûr nêrî. Ji aliyê xwe, W.L.E. yê bînav (432), dikarî bû di nav gelheya gundî de celebên pêkanîna civakî û aborî yê cihê bibîne. **Nîşe:** Êla klassîk ku di bin axê de, ew dibêje, ji rayekî (esl) tenê ye û di "tira" (beş) de veqetayî ye, weka Girdiyan; û êla ku di bin serokekî derebe (fêodal) de ye û ji rayên cihê ye, weka Dizafî û Cafan. Kartêkirin û rola civakî ya axa û şêxan, ku ne serokên êlan in, alîkî din ê vê pîrsê ne (li Rondot, Les tribus montagnardes, 39-47 binêre). Ji derveyî vana, meriv di civaka kurdî de çînen (sinif) civakî yê rast dibîne. Cihêtiya vekirîtirîn di navbera gundiyan ji rayê êlî û yê ku ne ji vî rayî ne û ku navê wan li gora navçe û zaravan hatiye danîn, weka Kurmanc, Goran, Miskîn, ku hin ji wan koleyên mal-xweyên (xwedî) gund in, heye (Nikitine, 124). Navê dawîn, Miskîn, diviya ku bêtir bê gotin, dibêje Edmonds (123), ji bo ku duduyên din rêzayên (mana) cihê nîşan didin (zarav yan êl). Dibe ku meriv wan weka gelheyên rayî ku ji aliyê êlên şerker hatin êriş kirin bibîne? Lê heta di hundirê eynî êlê de wekhevîyeke maf û erkan (wezîfe) tu neye. Berê malbatên resen hene, meriv dikare bêje, "torin", weka Begzadeyan, û yê neresen ku berê çîna leşkerî, xulam (Nikitine, 125) yan "pişt mala" (Barth, 42), celebeke dergevanên serokan ku ji nav hemî "tira" yê êlê tîne bijartin (Barth, 46) û ku, ji berê, hema kole bûn (Nikitine, 125) ava dikin, û li dawiyê çîna gundiyan.

Dibe ku meriv nuha bikare nexşeya klassîk a pêkanîna êleke kurdî li gora Rondot (Tribus, 18) li ser Omeran nîşan bide. Di bingehê de, xanî yan malbata ku bitenê ji bav, dê û zarokan ava bûye. Tofeke xaniyan "bavik" yan "mal", malbata firehbûyî. Civandina çend bavikan "ber" yan "bavek" ava dike. Tevayiya hemî van bavekan êl yan

"eşîr" dide. Ev binavkirin li ba Barth, ku weka nîşe êla Caf di hin "tira" yan beşan de vediqetîne, cihê ye. Ev tofeke rêzanî ye ku divê em bi "hoz" ku tofeke ji eynî rayî ye tev li hev nekin. "Tira" di çend "khel" de beş dibe. Her "khel" ji 20 heta 30 kon yan malbatên ku bi girêdanên aborî yan malî yek bûne ava dibe. Di serê "eşîrê" de Paşakî ji malbata "Begzadeyan" heye yan hebû. Her "tira" di serê wê de "reîs" heye, û di serê her "khel" de serokekî gund ku hatiye bijartin, "kîxa", heye. Li ba Hawamendan, serokê "tira" navê wî "axa" ye. Ji aliyê xwe, Leach (13-4) "eşîra" ku "navê wê di eynî zemanî de navê gel û zewiyê ku tê de rûdinê ye" dibîne. Ev bi hêzanî weka tofeke rêzanî ye. Ew ji yek yan çend "bavek" yan "taîfe" ava bûye, weka tofeke malbatî, û di "tira" yan beşên piçûk de veqetiyaye. Û ew dibêje ku bi vî awayî rêzkirina antropolojîk a xwederî (tebîî) dibîne: Aşîra, taîfa û tira, ango êl, bavek û beş (kesên sax ên ku ji eynî malbatê hatine). Ev cihêtiya binavkirinê ku tê de gotinê erebî û kurdî yê zaravên cihê tev li hev dibin qet ronîkirina vê pêşandanê hêsan nake.

Em sistema "oba" (li "khel"? binêre) ku bi taybetî ya êlên niv-koçer e û ku di nêzîkî dawiya sedesala XIXmîn û destpêka ya XXmîn de xuya bû nîşan bidin. Ev yekbûna katî (muweqqet) ya xwedîkerên gundên cihê di beharê de pêk dibe, ji bo ku ew keriyên bibin çêgehan û di dawiya payîzê de ji wan vegehin. Ne girêdanên malbatî û ne êlî pêwîst in ji bo ku meriv bibe endamê "oba". "Ser-oba" yan "oba-başi" barkirinê, li hemberî dayîna tiştên tebîî, pêk tîne. Li wê derê jî cihêtiya di nav tofan de tîne dîtîne: Serok "ser-oba" û malbata wî,

malxweyên cihê yê kêm zêde giring û şivanên besît (li ser vê pêkanîna "oba", li Ereba Şemo, Şivanê Kurd, weşana Beyrût 1947, 29; Nikitine, 149-52; Qasimlû, 158-60 binêre). Li gora O. L. Vilchevsky, Economie de la communauté agricole chez les Kurdes, 1936, li dora "oba" ye ku "têkoşîna çînan" li Kurdistanê bi cih dibe.

c) Serokê êlê, mecbûriyet, erk û nirxdanên wî

Serokê êlê, giringiya wê çî be, jê re bi awakî xwederî "axa" tê gotin. Ev nav hinek nuh e, ji dema kevntirîn a vegirtina (işgal) Begdadê ji aliyê Sultan Murad IV di 1637 de (Edmonds, 223). Ew hergav ji malbata serokan e. Ew vê rêzê bi wirasetê distîne, lê ne hergav. Lawê mezintirîn bi awakî giştî cihê bavê xwe yê mirî distîne, lê ne hergav, ji bo ku birakî piçûktir ku jê jîrtir tê dîtin, ji bo ku ew jêhatîtir e yan bêtir tê hez kirin, dikare cihê birayê xwe yê mezintir bigire. Lê ev bijartin dikare piştî helbijartina serokên din ên bavekan, yan heta, eger pêwîst be, bi hişkî bê çêkirin.

Di dema derebekiyê de, serok, hema di êla xwe de otonom, diviya ku ji walî, sultan yan şah re nirxan bi awayê kerî yan

bacan (vergi) bide. Bi taybetî wî ev nirx ji gundiyan xwe, ku ew diviya di dema şerr yan tehlikê de wan biparêze, distendin. Lê ev ji dîroka kevn e. Îro, serok erkên wî yê din hene û bi taybetî erkê hewandina mêvanên ku derbas dibin, Kurd yan biyanî, yê kêm zêde pîrr, li gora mewsim û munasebetan li ser wî yan nûnerê wî ye. Ji bo ku karibe mesrefa xwe derxîne, serok xelkê êla xwe mecbûr dibe ku hin bacên ku bi awakî giştî navê "axatî" distînin bide. Ev bac ev in: Hemî hebûnên şivan yan gundî, rojên kar ên bê pere "herewaz", diyariyên icbarî "êdanî" yê cihê di hin munasebetan de (zewac, cêjn), perê dadiyê (edalet) yan cezayên neqî ku ew dikare ji sedema dizî, revandin yan kuştinê bistîne, eger meriv mudahela wî bixwaze ji bo ku ew dadiyê bike (hûriyên "tefsîl" hemî van bacên ku divên ji serok re bî dayîn di Th. Bois, Connaissance, 36-8, yan La vie sociale, 610-1 û nîşankên 46 û 47, tevî çavkaniyan, de ne). Divê ku meriv van bacên êlî û yê şivan û gundiyan kurd, ku divên bidin axan, tev li hev neke.

Dûmahî heye

THE KURDS

"This excellent report forms the Minority Rights Group's fifth publication"
 The Minority Rights Group

Report No 23
 Fourth revised edition
 Price £1.20

Y. 39291
 23

**MINORITY
 RIGHTS
 GROUP**

ÊZÎDÎ Û ZERDEŞTÎ

TORÎ

Hin bûyerên civakî hene ko ta belgeyên dîrokî ko bingehên wan bûyeran bi zelalî, pak bi me bidine nasîn, dernekevîne holê, ew bûyer bi awayekî zanistî nayêne zanîn. Bûyera Êzîdîti jî yek ji van bûyera ye. Dema ko em li vê bûyerê hûr bûn, me vîya ko em di der heqî Êzîdîyan de, nexasim di der heqî ol û rawşa wana yî civakî de serwext bibin, emê destevala vegeyîyane. Ev jî, ji neyîna belgeyan diaferî. Lê di roja me de, bi lêkolinan belgema nû derdikevîne holê. Dema ko em li van belgeyan hûr bûn, me wan belgeya bi hev re girêda, emê bihêsani bigihêjine dawîna. Herwekî: "...firoj di Kurdistan de hin eşîrên Êzîdî, li nav Bohta, Xerza û hindama Bedlîsê de, li Şingal, Diyarbêkir, Wan û Sêrtê de, bi navê Xaldî hene. Mîrê Bedlîsê Şeref Xan, di pirtuka xwe Şerefname de dibêjî ko, bitenê hin eşîr hene ko li dora Musil û Şamê bikoçerî dijîn..... ji ber ko Êzîdî ne, bi ya zanista Îslamê nekin" (1).

Di vê belgeyê de du wûşe hene ko em li ser wana birawestî. Yek ji wana wûşeya (Xaldî), yan din (Êzîdî). Hege em ramana van herdu wûşeya zelal kir, emê nêzikayîyê bidine sedemê.

Netewê Xaldî, netewekî kevntirîn ji netewên rojhilata navîn e. Xaldî di dîrokê de bi navîsarên kiralên Aşşurîya Şalmanassarê yekemîn (1272-1243) û Şalmanassarê sêyemîn (858-824) cara yekemîn dinasin. Dîsa ev netew cara pêşî di navbera çiyayê Ararat (Agirî) hatine dîtin. Navê Ararat di pertuka pêxember Musa de, di awayê (Urartu) dibihurî. Pêwanê Aşşurî vî netewî bi navê cihê lê dijîya navandine. Di nivîsarên xwe de navê (Urartu) ji bonî netewê Xaldî bikar anîne. Ew netew bixwe bi navê (Bîa) dinasî. Bi gelemperî, ko ji aliyê wê navçeyê dihat nasîn, navê (Xaldî) ye. Ev nav jî navê xwedayê wî netewî (Xaldî) dahat. Xweda Xaldî, di listeya xwedeyan de di rêza yekemîn de cih digirt. Di vê listeyê de 79 xweda hebûn û ew liste bi şêweyê fermî (resmî) hati bûn pejirandin (kabl). Ji vê listeyê em tê digihin ko netewê Xaldî layî pîsmamên xwe yî Arî, di bîr û bawerîya gelek xwedayan de bûn. Herwekî, layî ko me li jor derbirî (anlatma), xwedayê Xaldî û pê ra xweda Teşîba, Şîwînî, pîreka xweda Xaldî xwedaya Arubanî (dibî ko Xutunû jî bî), xwedaya Arrîna, xwedayê heyvê Sarîs ji van xwedaya ne (2).

Dewleta Xaldîya di sala (B.M. 600)an de, ji aliyê Medan hate hilweşandin. Netewê Xaldî di nav Meda û ji bakur ve cîranên wana Ermenîyan de heliyan.

Zerdeşt, di sala (B.M. 569)an de dest bi belakirina ola Zerdestîyê kiriye. Ola Zerdestî di sadsala (B.M. 5-3) ola imperatorîya Med-Pers, di sadsala (B.M. 3 - P.M. 3) ola dewleta Parta, di sadsala (P.M. 3-7) ola Sasanîya bû. Îranî piştî vê sadsalê bûne misilman.

Netewê Xaldî layî ko me li jor der birî, ola Zerdestîyê ne di heyama dewleta Xaldîya, di yekîtiya dewleta Meda û di imperatorîya Med-Pers de pejirandin û parastine. Netewê Med ta sala (B.M. 34)an berjîyan bûn. Piştî vê berwarê (tarih) êdî em di nav belgeyên dîrokî de liqayî navê Meda nabin. Bi çûyina Meda, bi teybetî dewleta Kurda jî tevlu rûpelên dîrokê dibin. Bi tev belgeyan ra, ji sala (B.M. 550)an ve, bi gotineke din, ji damezrîyana dewleta Pers-Medan pê ve ketine ber destê Persa. Pişt ra jî Selefkiya, Parta û Sasanîya.

- (1) Cigerxwîn, Tarîxa Kurdistan, weşanên Roja Nû.
- (2) Nêrgîza Torî, Kürtlerde Din (basılmak üzere).

Nexwe ne ko pertuka ola Zerdeştî Zend-Avesta winda bûyiye (Zend-Avesta di nav Ezîdîyan de bi navê Mishefa Reş tê nasîn û dîsa li gora wana ev pertuk winda bûyiye). Li ser çermê hazar û du sad (1200) çêlêkê, bi ava zêrîn hatiye nivîsandin û nûha di kezîneyên pêmayên wan dewletan de ye.

Piştî ko me wûşeya (Xaldî) bi vî awayî danasand, em bêne danasandina wûşeya (Ezîdî). (... Ezîdî Kurdêne xwerû ne û ola wan îro, ji averûya gelek olan bi hevketîye û hatiye pê. Ji ber vê yekê ye ko dema em bawerî û rê û rêzanên ola Ezîdîyan didine ber çavê xwe, bi rehetî tê de şopên olên Zerdeşt, Musa, İsa û Mihemed tev dibînin. Rojekê piştî belavbûna civînê di rê de min ji Cegerxwîn ev pirs kir. -Seyda! Ev bûn şeş heft civîn ko tu jî bi min ra rudinî. Ma gelo ji ola Ezîdîyan çi dikeve serê te?

Seyda bi nêrîneke manîdar û rûkî bi ken li min veşand û got: - Ne tiştêk. Berî ko ez wan şêxan bibînim, min dizanî ko ola Ezîdîyan jî wek olên mayî li ser bîngehêkî hatiye danîn. Lê niha min zanî ko ji torta oline têvel pê ve ne tiştêk e. Heke tu î serwest, î teqez tê bîr birîye ko gotinên wan şêxan "çêla şêxên Ezîdîyan tê kirin" ên duh û îro nabine yek) (3).

Bi van belgeyan em tê digihin ko ola Ezîdîya yî roja me, ne girêdayî rêzîkên ti olî ye. Dema ko em bi ola Ezîdîyan ve çûn, layî ko emê li jêr raber bikin, civaka Ezîdîyan de du çîni hene. Çîniyek ji aliyê ol, yan din jî ji aliyê civakî ye. Ev herdu çîni di ola Zerdeştî de nîne. Di ola Musa, İsa û Mihemed de jî nîne. Nexwe divê em bîngehên van çîniya ji dawerine (kaynak) din bigerin. Ew dawer jî, bi teybetî dawerên netewê Xaldîya ê pêşî ne.

Di civaka Xaldîyan de çîniyeke destlika-rê (görevli) ola Xaldîya hebû. Ev çîni di civaka Xaldîyan de cihekî giring digirt. Ev çîni dewlemend bûn. Perestişgehên (tapinak) ola Xaldîya jî gelek dewlemend bû (4).

Dema ko me li Xaldîyên roja me, bi gotineke din, me li civaka Xaldîyên roja me meyzand, emê wê çîniyê û destlika-rê wê çîniyê bibînin. Herwekî destlika-rê ola Ezîdîya (5):

1) İxtîyar:

Di ola Ezîdîyan de wek xelfeyên misilman, papasên (keşe) fillahan e. Rêzanên ola Ezîdîyan digêrin. Di dema qewimîna şolên (sorun) mazin de İxtîyar xwedîyê gotina dawîyê ye û herçiya ew bêjî, divê wilo bî. İxtîyar ji nav malbatên şêxan de tene bijartin. Ji bonî

bijartinê, di vê ko ew kes xwedî sir û kerem bî. İxtîyar ta ko tiştine bê rê nekî, ji İxtîyarî nayê avêtin.

2) Xelfê İxtîyar:

Di malbata şêxan de yekî jê ra sir û kerem çê bibî, dikare xwe eşkare bikî. Ew kes di vî rawşî de dibî xelfeyê İxtîyar. Dema ko İxtîyar bimirî, ew dikarî sicada İxtîyarî bigirî destê xwe. Di vî rawşî de kes têkilî wî nabî.

3) Şêx:

Mazînatîya ola Ezîdîyan di destên wan de ye. Riya bawerîyê, limêj, rojî û dêlîndizan (merasim) ji şêxan tene hînkirin.

Ezîdîyên ko îroj bi rêzaneke eşîrî dijîn, di bin hikme şêxan de ne (di vî rawşî de du erka tene cih. Yek jê erka olî, yan din jî ya civakî ye). Her çend eşîr ji wan, bi şêxekî ve girêdayî ne û dayînekê didinê. Her şêx di nav xelkê xwe de xwedîyê girêdan û berdanê ye. Di ola Ezîdîyan de piştî İxtîyar, şêx tene.

4) Pîr:

Piştî şêxan pîr tene. Di bin destê şêxan de ne. Di nav xelkê de şungirt (halef) û arîkarê şêx tene nasîn. Aborîya wî li ser dayîna ko xelkê eşîrê didî şêxan e. Du par jî şêx, parek ji pîr ra ye.

5) Feqîr:

Piştî pîran, feqîr tene. Her mirîdekî ko di ber destê şêx û İxtîyara de xizmeta ola Ezîdî bikî, dibî feqîr. Feqîr di nav Ezîdîyan de digerin û di der heqî olan wan şîretan dikin. Debora wana bi parsê ye.

Feqîrtî layî şêxîti û pîrtîyê ji bavê nagihî kur.

6) Koçek:

Ji şêx, pîr, feqîr û mirîdan ko kîjan bibî xwedîyê keramet, haya İxtîyar pê tene. Dema kerameta xwe bi İxtîyar didî qabulkirin (pejirandin), hingî dibî koçek.

Koçek, her gav pêşandeye (göstermek) nûçeyan (haber) didin û nexweşan bi diayan xweş dikin, an jî axa avayîyeke miqedes teberikê salixî nexweşan didin. Hemberî van diayan an salixan (salik) teberikê sedeqeyê digirin ko riya debara wana di wê de ye.

(3) (5) Osman Sabri, Ronahî (19, 20, 21), 1943.

(4) Louis Vanden Berghe en Leon De Meyer, Urartu.

WEŞANÊN TÊKOŞER

XEBATA TÊKOŞER
LI SER ÇANDA KURDÎ

1

**XWENDÎNA
ZIMANÊ
KURDÎ**

Pêkêrtin: Hînkar TORÎ

Qursa Yekemîn

KOERDISCH-NEDERLANDS

VOOR

KOERDEN EN NEDERLANDSTALIGEN

TÊKOŞER "De Militant"

P.B.33, B.1730 ZELLIK

KURDÎ - HOLLANDÎ

JI BO

KURDAN Û HOLLANDIYAN

koerdistan

BEKNOFT OVERZICHT

VAN DE

GESCHIEDENIS

kürtçe - türkçe

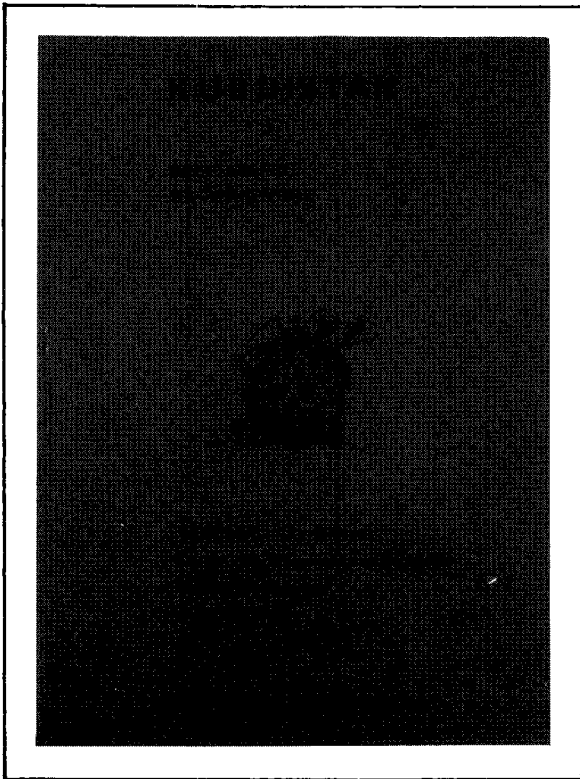
(Kürtçe - Türkçe Sözlük)

derwêş ferho

kurdî - tirkî

(Kurdî - Tirkî Sözlük)

KURDISTAN

QUELQUES NOTES SUR
LA VIE ECONOMIQUE ET CULTURELLE

TÊKOŞER

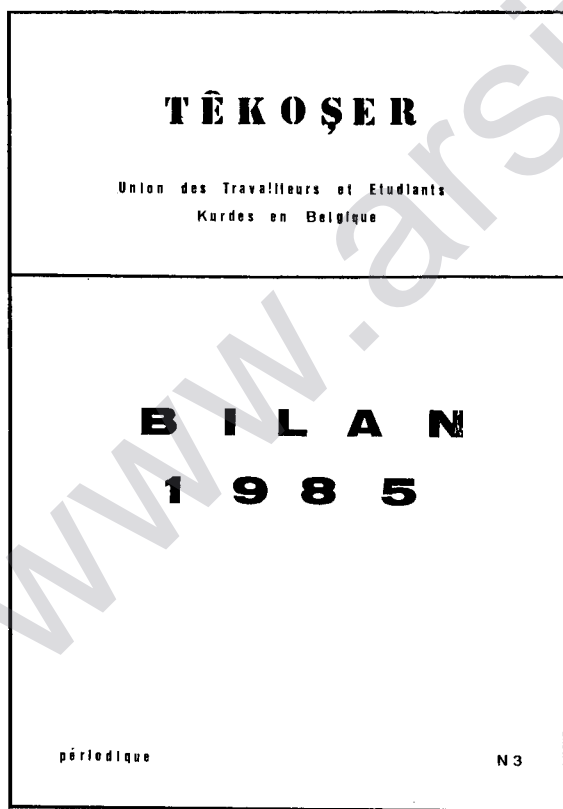
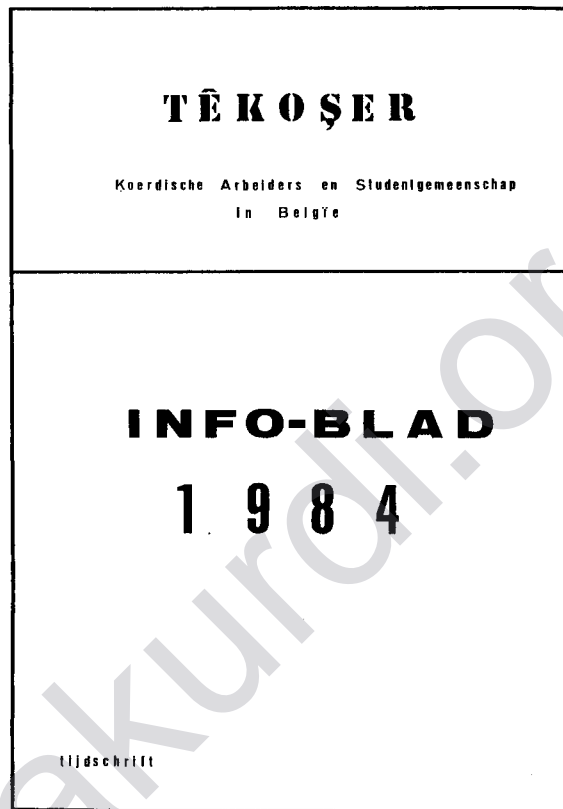
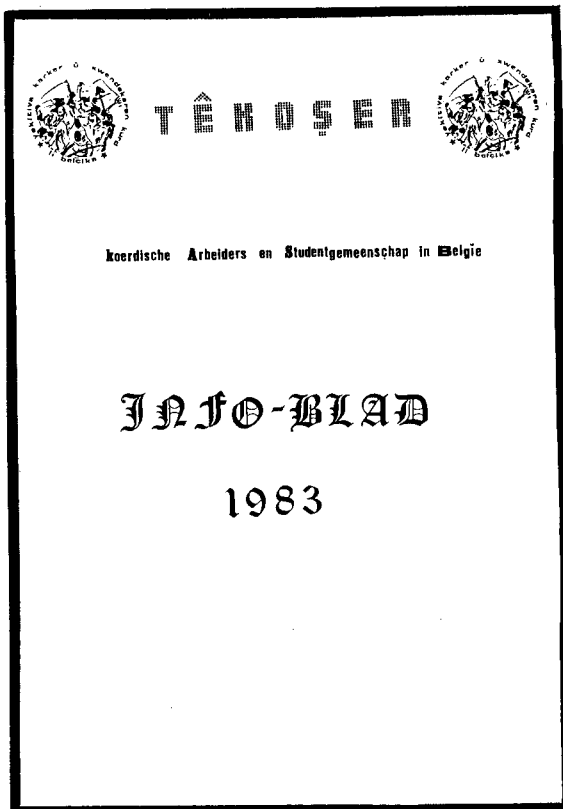
TÊKOŞER
Union des Travailleurs et Etudiants
Kurdes en Belgique
B.P. 6 St. Josse 1
1030 Bruxelles

vivant univers
REVUE DE CULTURE ET POLITIQUE

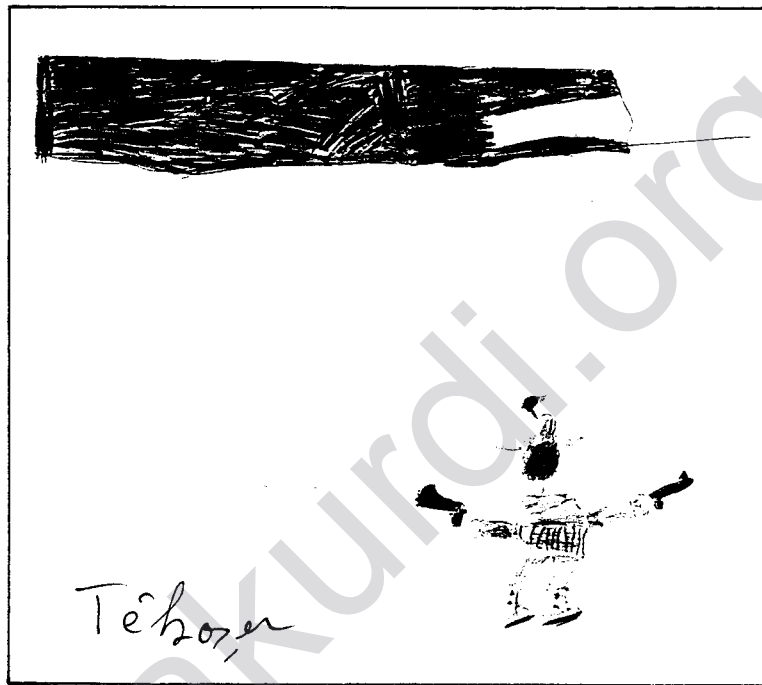
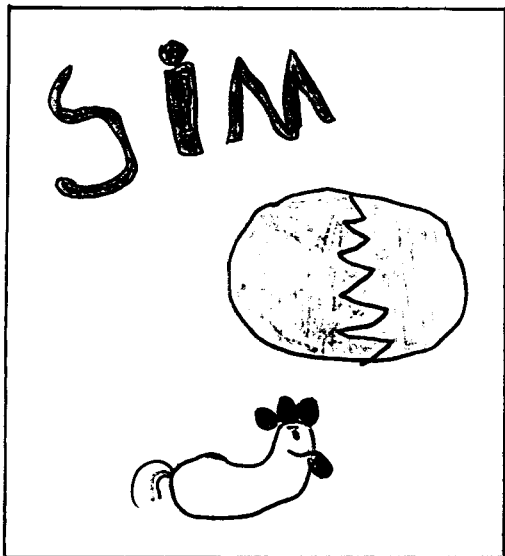
les Kurdes

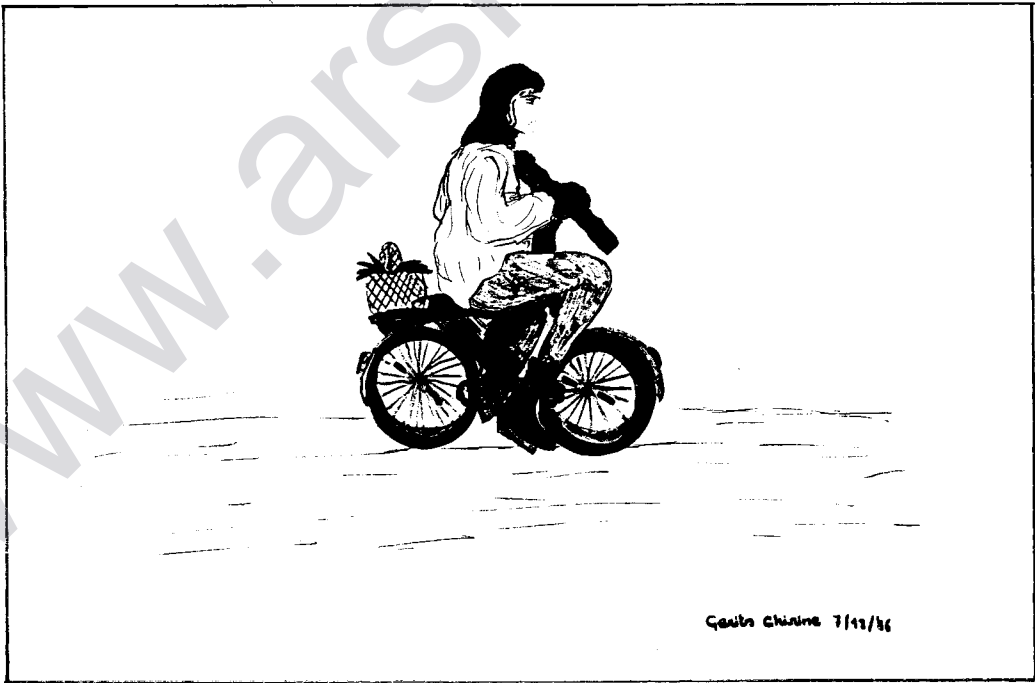
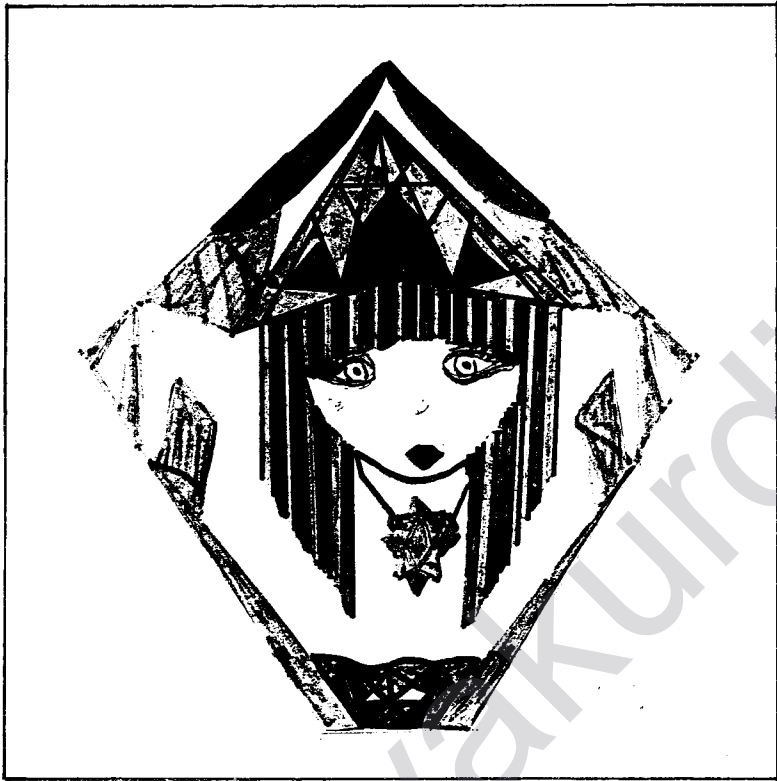
**LE CAS DU PEUPLE
KURDE**

LES PRESSES DU C19-111-00
31 RUE DU POULET - 1070 BRUXELLES
TEL : 02/511.05.70.
PRIX : 20 FRANCS - 15 FRANCS A PARTIR DE 10 EXEMPLAIRES.

WÊNE YÊN ZAROKAN

XEBATA ME

5-14 HEZİRAN

Serdana (ziyaret) bajarê Berlînê ku ji aliyê Commission Européenne Immigrée hati bû pêk anîn. Endamê ji Têkoşer, tevî cuhanine din ên ji netewahiyên (cinsiyet) cihê, beşdar bû vê gerra balkêş. Wan gelek cihên remzî dîtin û pêwendiyên bi rêxistinên cihê re kirin. Civîna amadekirina vê çûnê berê hefteyekê li komela Têkoşer çêbû. Me agahdarî li ser Kurdistanê da beşdaran, bersivên pirsên wan dan û belgeyan li ser dîrok û çanda kurdî belav kirin.

18 HEZİRAN

Pejirandina (qebûlîkirin) nijadkujiya (qetliam) Ermeniyên ji aliyê Parlamana Ewropa li Strasburg. Em beşdar bûn gotûbêj û biryarstendina parlamenteran. Piraniya paşveruyan ne hati bûn civînê! Lê, cardin, bi piraniyeye mezin rapora ku li ser vê pirsê ji aliyê parlamenterê flaman, Jaack Vandemeulebroecke, di 1985 de hati bû pêşkeş kirin, piştî pişkîna (muayene) hemî bendên wê, hat pejirandin.

Li hundirê salonê, nêzîkî 20 nûnerên ermenî beşdar bû bûn civînê. Li ber deriyê Parlamana jî nêzîkî 2.000 Ermenî rawestiya bûn. Piştî stendina biryarê, ew ji şahiyê difiriyan, digiriyan û hevdu himêz dikir. Ji mikrofoneke mezin me stranên ermenî û axaftinên nûneran dibihîstin.

1 TİRMEH

Civîneke çapê li ser Kurdistanê, li I.P.C.

(International Press Centre), li Bruxelles (li rûpel 3 binêre). Bi hinceta (munasebet) avêtina bombeyên kîmyawî li ser Kurdistanê Iraqê, têkdana (xerakirin) gelek bajar û gundên wê û sirgûnkirina beşeke mezin ji gelheya wê, ji aliyê hikûmeta Iraqê ya faşîst, Lîga Navnetewî ya Parastina Maf û Rizgariya Gelan, Têkoşer, K.S.S.E. (liqê Belçîka) û Y.X.L.K.E. (liqê Belçîka), civîneke çapê pêk anî. Profesor François Rigaux, serokê Lîgê, bi awakî giştî û kûr li ser mafên bingehî yê tevayiya gelê kurd peyivî. Piştî wî, nûnerên K.S.S.E. û Y.X.L.K.E. nûçeyên nuh û gelek giran ji Kurdistanê Iraqê dan. Ji derveyî axaftin û bersivdayîna pirsan, me dosyekê, bi fransîzî û hollandî pêşkeşî rojnamevanan kir. Gelek rêxistin û şexsiyetên belçîkî piştgiriya me kir û soz da ku alîkariya me bikin.

DI MEHÊ DE CAREKÊ

- Civînên Kordinasyona Mafên Mirov û Gelan (tê de 44 rêxistin hene).
- Civînên Komita Penaberên (multecî) Tirkiyê. Amanca vê komîtê parastina mafên van penaberan li Belçîka ye, û tê de rêxistin û kesên belçîkî, kurd, tirk, ermenî, kildanî, aşûrî û suryanî hene.
- Civînên Mafê Helbijartinên şaredariyî (ên belediyên) ji bo biyaniyan.
- Civînên komelên civakî yê şaredariya St-Josse.

TEKOŞER (Union des Travailleurs et Etudiants Kurdes en Belgique)
K.S.S.E. (Union des Etudiants du Kurdistan en Europe - Section de Belgique)
Y.X.L.K.E. (Union des Etudiants et de la Jeunesse du Kurdistan en Europe - Section de Belgique)

Adresse de contact: Têkoşer, 4, rue Bonneels - 1040 Bruxelles, Tel.: 02/230.8930

Bruxelles, le 1.7.1987

CONFERENCE DE PRESSE: LA SITUATION ACTUELLE AU KURDISTAN

Les derniers événements sanglants au Kurdistan de Turquie ont attiré subitement l'attention des mass-médias européens sur le problème kurde. Malheureusement, ils ont cité les faits hâtivement, en se basant sur les informations données par une agence officielle turque. Cela a donné aux Européens, une fois de plus, une image négative des Kurdes.

Le but de cette conférence de presse n'est pas de commenter ces événements ou d'autres, aussi tragiques, qui se passent quotidiennement dans les autres parties du Kurdistan, mais d'attirer l'attention de l'opinion publique internationale sur le drame que vit le peuple kurde depuis très longtemps, dans l'indifférence quasi totale du monde extérieur.

Le peuple kurde, comme tout peuple, a des droits légitimes et indéniables dont il est privé jusqu'à présent. Nous pouvons le résumer en nous référant à la Déclaration Universelle des Droits des Peuples faite à Alger en juillet 1976: droit à l'existence, droit à l'autodétermination politique, droits économiques, droit à la culture, droit à l'environnement et aux ressources communes.

Sur le plan international, le droit du Kurdistan à l'indépendance a été reconnu une seule fois: en 1920, la Société des Nations l'avait reconnu au Traité de Sévres. Mais, en 1922, au Traité de Lausanne, ce droit a été nié, suite à l'opposition d'Atatürk et de l'Angleterre.

Les Kurdes dont le nombre s'élève à environ 20 millions sont, en cette fin du 20ème siècle, la plus grande nation sans état ni droits! Beaucoup de gens se méfient d'eux

.../...

TÊKOŞER'DEN HABERLER

5-14 HAZİRAN

Commission Européenne Immigrée örgütü Berlini ziyaret haftası düzenledi. Têkoşer'den bir temsilci, çeşitli milliyetlerden oluşan heyet ile beraber bu geziye katıldı. Gezinin amacı, önemli ve tarihi yerleri görmenin yanı sıra çeşitli örgütlerle ilişkiyi kurmak ve fikir alışverişinde bulunmaktır. Gezi haftasının planlandığı en son toplantı Têkoşer'in lokalinde olmuştur. Hem toplantıların hem de gezi ve görüşmeler esnasında Kürdistan sorunu ve Kürt göçmenleri hakkında epey bilgi verdik. Sorularına yanıt verdik.

18 HAZİRAN

Avrupa Paramentosu'nun Ermeni katliamını tanıma kararı. Parleментарler in konuyu tartışma ve kararlarını izledik. Konservatif ve liberallerin çoğu toplantıya katılmamışlardı. Yine de Flaman parleментар Jaak Vandemeulebroucke'nin 1985'ten beri hazırladığı rapor büyük çoğunlukla kabul edildi. Salonda 20 ye yakın Ermeni temsilcisi bulunmaktaydı. Parleamento'nun önünde de 2000 e yakın kişi kararı beklemekteydi. Raporun kabulünden sonra kapı önündeki topluluk tarihi bir öneme sahip bu kararı büyük bir tezahuratla kutladı. Kimi ağlıyordu, kimi oynuyordu, kimi de geleceğin özgür günleri için birbirine sarılıyordu. Büyük bir mikrofon ile konuşmalar yapıldı, şarkılar marşlar okundu.

1 TEMMUZ

I.P.C. (International Press Centre)

Brüksel'de, Kürdistan'da son gelişmeler hakkında basın konferansı yapıldı. (Sayfa 3e bak). Bilindiği gibi faşist Irak hükümeti Irak Kürdistanı'na bir süreden beri kimyevi bombalar atmaktadır. Çoğu şehir ve köy bombardımanlardan dolayı yerle bir edildi. Halk sürgün edilmekte. Halkların hak ve özgürlüklerini savunan uluslararası örgüt, Têkoşer, KSSE-Belçika şubesi ve YXLKE-Belçika şubesi basın toplantısını beraber düzenlemişlerdi. Örgütün başkanı Prof. François Rigaux, Kürt halkının sorunu hakkında detaylı bir konuşma yaptı. O'nun konuşmasından sonra KSSE ve YXLKE temsilcileri Irak Kürdistanı'ndaki son gelişmeleri anlattılar. Konuşmalar ve soruların cevapları haricinde Fransızca ve Hollandaca hazırlanmış bir dosya basın mensuplarına dağıtıldı. Önemli sayıda Belçika'lı örgüt ve büyük şahsiyetler bizi bu konferansta destekledi.

AYDA BİR

- İnsan ve Halkların Haklarını Savunma Koordinasyonu toplantıları. 44 örgüt bu kuruluşa üyedir.
- Türkiye'li Mülteciler Komitesi toplantıları. Komite'nin amacı Belçika'da bulunan mültecilerin haklarını savunmaktır. Komite'de çeşitli kuruluş, Belçika'lı, Kürt, Türk, Ermeni, Kıldani, Asuri ve Süryani'ler bulunmaktadır.
- Göçmenlerin Belediye seçimlerine katılma hakları toplantıları.
- St. Josse belediyesi kültürel örgütleri toplantıları.

